

Uzyskaj pomoc - poprawaprac.pl

Poziomu inteligencji emocjonalnej, nastroju oraz uczuć pomiędzy osobami z rodzin pełnych, niepełnych i wychowanych w domu dziecka

WSTĘP	2
I. TEORETYCZNE PODSTAWY PRACY	4
1. Pojęcie emocji i ich komponenty	4
1.1.2. Kategorie i wymiary emocji	9
2. Inteligencja emocjonalna jako dyspozycja	11
2.1. Wybrane psychologiczne koncepcje inteligencji emocjonalnej.....	14
3. Stany uczuciowe oraz ich rodzaje	21
4. Specyfika emocji u różnych środowisk wychowawczych.....	24
4.1. Rodzina pełna	24
4.2. Rodzina niepełna	27
4.3. Rodzinny dom dziecka.....	30
4.4. Struktura środowiska wychowawczego a klimat emocjonalny.....	31
2. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH	35
1. Pytania i hipotezy badawcze	35
2. Narzędzia badawcze	36
2.1. PKIE - Popularny Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej.....	36
2.2. UMACL - Przymiotnikowa Skala Nastroju UMACL	36
2.3. Lista uczuć Hermansa	37
3. Opis próby badawczej i organizacja badań.....	38
3. ANALIZA WYNIKÓW WŁASNYCH.....	39
1. Interpretacja wyników badań własnych.....	39
2. Statystyki opisowe.....	39
3. Inteligencja emocjonalna w grupie badawczej.....	41
4. Nastrój w grupie badawczej	45
5. Uczucia w grupie badawczej.....	49
Dyskusja wyników	Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

WSTĘP

Celem niniejszej pracy jest określenie, w oparciu o wiedzę teoretyczną i przeprowadzone badania, czy istnieją różnice międzygrupowe w zakresie poziomu inteligencji emocjonalnej, nastroju oraz uczuć pomiędzy osobami z rodzin pełnych, niepełnych oraz osób wychowanych w domu dziecka. Praca jest podzielona na dwie części: teoretyczną i analityczną.

Część teoretyczna opisana jest w pierwszym rozdziale, który zawiera definicje emocji, teorie powstawania emocji, definicję, modele i historię inteligencji emocjonalnej, opis stanów uczuciowych i ich rodzaje oraz specyfikę emocji doświadczanych przez podopiecznych w różnych środowiskach wychowawczych (tj. w rodzinach pełnych, niepełnych, rodzinny dom dziecka). W tej części opisano również jak struktura środowiska emocjonalnego wpływa na klimat emocjonalny dziecka.

Drugi rozdział pracy dotyczy jej metodologii. Zostały w nim zawarte pytania i hipotezy badawcze, opis osób badanych oraz narzędzia, które były wykorzystywane do badań. Podczas opracowywania niniejszej pracy autor zadał sobie sześć następujących pytań: Czy płeć różnicuje poziom inteligencji emocjonalnej? Czy środowisko wychowawcze różnicuje poziom inteligencji emocjonalnej? Czy płeć różnicuje nastrój? Czy środowisko wychowawcze różnicuje nastrój? Czy płeć różnicuje uczucia? Czy środowisko wychowawcze różnicuje uczucia? Adekwatnie do sześciu pytań postawiono sześć hipotez:

1. Kobiety w porównaniu do mężczyzn odznaczają się większą inteligencją emocjonalną.
2. Środowisko wychowawcze różnicuje inteligencję emocjonalną. Osoby z pełnych rodzin wykazują największą inteligencją emocjonalną, a osoby z domu dziecka najmniejszą inteligencją emocjonalną.
3. Kobiety w porównaniu do mężczyzn wykazują większe nasilenie pobudzenia napięciowego i mniejszy ton hedonistyczny.
4. Osoby w pełnych rodzin wykazują większe nasilenie tonu hedonistycznego i mniejsze pobudzenie napięciowe w porównaniu do osób z niepełnych rodzin i osób z domu dziecka.
5. Kobiety w porównaniu do mężczyzn wykazują większe zaangażowanie uczuciowe i większe nasycenie uczuciami negatywnymi

Uzyskaj pomoc - poprawaprac.pl

6. Osoby z pełnych rodzin cechują się większym zaangażowaniem uczuciowym i większym nasyceniem uczuciami pozytywnymi w porównaniu do osób z rodzin niepełnych i osób z domu dziecka.

W przeprowadzanych badaniach do niniejszej pracy brało udział 120 osób w wieku od 18 do 19 lat. Badania zostały przeprowadzone w sposób anonimowy i indywidualny w następujących grupach badawczych: domy pełne, domy niepełne i domy dziecka.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

I. TEORETYCZNE PODSTAWY PRACY

1. Pojęcie emocji i ich komponenty

Słowo emocja wywodzi się od łacińskich słów „e” i czasownika „movere”, gdzie „e” oznacza „z”, natomiast „movere” poruszać się. Dyskusyjna jest interpretacja określenia „e” K. Wojtyła ujmuje jej jako „z wewnątrz” natomiast J.A.H. Murray traktuje je jako poruszenie „poza, na zewnątrz”. Początkowo „e movere” oznaczało przesiedlanie się z jednego miejsca na inne. Emocje więc to zakłócenie pewnego stanu rzeczy, poruszanie się z pewnego układu na zewnątrz (Gasiul 2007, s. 17).

Emocje są nieodzownym elementem życia człowieka, ściśle powiązany z innymi aspektami psychologicznego funkcjonowania jednostki tj. komunikowanie się, motywacja czy przetwarzanie informacji. W psychologii istnieje wiele pojęć i charakterystyk emocji, jednak do tej pory nie powstała jej jednoznaczna definicja i interpretacja uznana przez większość badaczy. Według W. Łosiaka istnieją co najmniej dwie przyczyny trudności zdefiniowania emocji. Po pierwsze różnice występują na gruncie paradygmatu i teorii. Według Mandlera (1984) występują dwa zasadnicze sposoby ujmowania emocji – organistyczny i mentalistyczny. Pierwszy pochodzący od Williama Jamesa odnosi emocje do procesów zachodzących w sferze cielesnej, gdzie emocje ujawniają się w formie świadomych odczuć. Mentalistyczny sposób ujmowania emocji jest przeciwstawieniem tej podstawowej zależności. Procesy mentalne (psychiczne) kreują emocje, natomiast reakcje zachodzące w ciele są ich konsekwencją. Mandler twierdzi, że istnieje równowaga pomiędzy procesami psychicznymi i fizjologicznymi, ponieważ, oba są równocześnie uwalniane przez bodźce, stanowiąc dwa podłoża procesu emocjonalnego. Drugą przyczyną związaną z trudnością w definiowaniu emocji jest jej złożoność procesów, do których należą procesy poznawcze, pobudzenie fizjologiczne, wzorce ekspresji i tendencje do działania.

Jedną z pierwszych definicji Jamesa – Langego z 1890 r. należąca do obwodowych teorii emocji, zakłada, że jej istotą są zmiany napięcia mięśni i zmiany w narządach wewnętrznych. Na podstawie tej teorii emocje pojawiają się, gdy jednostka uświadamia sobie, reakcje własnego organizmu. Autorzy twierdzili, że zachodzące zmiany fizjologiczne ujawniają się jako pierwsze i świadomość tego faktu prowadzi do wystąpienia emocji. Główną rolę w tej teorii stanowi autonomiczny układ nerwowy człowieka.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Centralna teoria Cannona – Barda zakłada, że podstawą powstania emocji są zmiany w części mózgu zwanej jądrami wzgórza. Według autorów emocje mają swoje usytuowanie w ośrodkach podkorowych. Ich aktywacja nadaje poznawczym czynnościom kory afektywny komponent, gdyż we wzgórzu formują się reakcje emocjonalne.

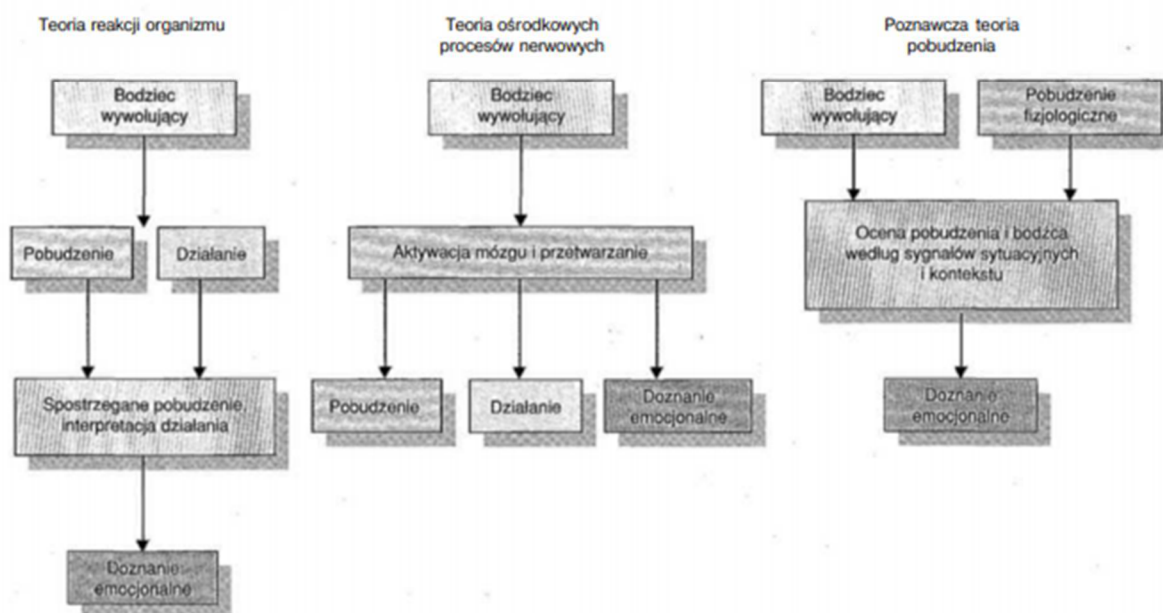
Z kolei wg C. Izarda powstawanie oraz przebieg emocji zależy od wielu struktur i systemów, które składają się na biologiczne podstawy życia psychicznego. Procesy neuronalne są źródłem ich powstawania i przebiegu. Towarzyszą im również zmiany w postawie zewnętrznej, takie jak: mimika twarzy, zmiana pozycji, praca mięśni itp. Dokonuje się także zmiana w obszarze świadomości - komponent doświadczeniowy-, która może wynikać m.in. z pobudek czy tendencji do działania, stanów uczuciowych, sygnałów dla poznania i działania. Człowiek, dzięki rozwojowi języka i socjalizacji uczy się nazywania tych świadomości. C. Izard twierdzi, że „komponent emocji będzie traktowany jako przeżyciowy stan motywacyjny (zgodnie z własną teorią zróżnicowania)”. W związku z powyższym C. Izard określa cztery systemy płaszczyzny aktywacji emocji: system neuronalny, sensomotoryczny, motywacyjny i poznawczy. System neuronalny jest w stanie pobudzać emocje bez działania innych systemów i znajduje się on na najniższym, pierwszym poziomie czterech wcześniej wymienionych systemów wyjaśniających procesy emocjonalne. Drugim systemem w hierarchii jest system sensomotoryczny, który obejmuje procesy: centralnej aktywności eferentalnej, ekspresji twarzy, postaw ciała, zachowań instrumentalnych, potencjałów aktywności mięśniowej. Na trzecim miejscu znajduje się system motywacyjny (afektywny). Wg Izarda motywacja zawiera w sobie zarówno emocje jak i stany popędowe, na które mają wpływ okresowe procesy fizjologiczne oraz uszkodzone tkanki. Emocje te jak i stany popędowe mogą tworzyć inne emocje bez towarzyszenia im procesów poznawczych. System poznawczy, jako ostatni system który może być odpowiedzialny za powstawanie emocji i jest umiejscowiony na najwyższym poziomie, zawiera w sobie takie procesy jak: ocenę i ewaluację, porównywanie, kategoryzowanie, ocenę i osąd (decyzję), pamięć i antycypację oraz atybucję i przekonania. (Gasiul 2007, s.141-144)

Według Richarda Lazarusa „Doświadczenia emocjonalnego nie można zrozumieć w kategoriach tego tylko, co dzieje się w danej osobie czy w jej mózgu, lecz wynika ono z zachodzących aktualnie interakcji ze środowiskiem, które są oceniane” (Zimbardo, Gerring 2005, s. 479). Natomiast Stanley Schachter, uważa że wystąpienie emocji jest łącznym

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

wynikiem pobudzenia fizjologicznego oraz oceny poznawczej, gdzie obie te składowe są konieczne do wystąpienia do wystąpienia emocji.

Trzy klasyczne teorie emocji zakładają istnienie różnych komponentów emocji. Zakładają one także różne sekwencje procesów, dzięki którym zdarzenie bodźcowe powoduje doświadczenie emocji. Według teorii reakcji organizmu (Jamesa-Langego), bodźce wywołują zarówno pobudzenie układu autonomicznego jak i czynności behawioralne, których spostrzeganie prowadzi do specyficznych doznań emocjonalnych. Według teorii ośrodkowych procesów nerwowych (Cannona-Barda), bodźce są najpierw przetwarzane w różnych ośrodkach mózgowych, które następnie kierują trzema równoczesnymi reakcjami - pobudzeniem, zachowaniem i doświadczeniem emocjonalnym. Według poznawczej teorii pobudzenia (Lazarusa-Schachtera), zarówno zdarzenia bodźcowe jak i pobudzenie fizjologiczne są oceniane poznawczo w tym samym czasie na podstawie sygnałów sytuacyjnych i czynników kontekstowych, przy czym doświadczenie emocjonalne jest wynikiem interakcji poziomu pobudzenia i charakteru oceny.

Rysunek 1. Porównanie trzech teorii emocji (Zimbardo, Gerring 2005, s. 478)

Teoria Richarda Lazarusa wydaje się najlepiej tłumaczyć jak rozumieć emocje patrząc na nie przez pryzmat wszystkich jej komponentów, procesów ich powstawania i przez ich związek z działaniami. Lazarus łączy trzy elementy, takie jak: dyspozycja organizmu, podmiot szacujący sytuację i możliwość poradzenia sobie z sytuacją oraz otoczeniem, Podstawową relacją w kontekście emocji jest relacja osoba – otoczenie. Bazą w tej relacji jest spotkanie bądź epizod (który może trwać przez różny okres czasu bądź nawet przez cały okres życia) Jakość tej relacji jest związana z osobistym interesem (dobrostanem), czyli sposobnością do osiągnięcia swoich celów oraz możliwością sterowania wymogami, ograniczeniami czy okolicznościami. Ocena poznawcza, która prowadzi do zdarzenia relacyjnego, jest podstawą toku relacji. Lazarus twierdzi, że „każdą emocję cechuje specyficzny rodzaj znaczenia relacyjnego, określane jako podstawowy temat relacyjny”. Na teorię emocji wg Lazarusa składa się pięć podstawowych tematów metateoretycznych: zasada systemu, podleganie dwóm zależnym od siebie zasadom: procesowi i strukturze, zasada rozwojowa, zasada specyficzności i zasada relacyjnego znaczenia. Zasada systemu ujmuje proces emocjonalny jako zestawienie wielu zmiennych, które są od

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

siebie zależne. Zmiennymi tymi są: stan poprzedni, stan pośredniczący i wynik. Zasada procesu pokazuje niestałość i płynność emocji. Z kolei zasada struktury pokazuje pewną stałość w oddziaływaniu emocji w perspektywie człowiek-otoczenie, która pokazuje regularność wzorców reagowania emocjonalnego u konkretnej osoby. Zasada rozwojowa mówi o tym, że na każdym etapie życia przebieg emocji jest różny, a zaczyna się już od momentu urodzenia. Zasada specyficzności wskazuje na to, że każda z emocji ma właściwy sobie przebieg. Zasada relacyjnego znaczenia zakłada, że każdą emocję charakteryzuje indywidualne znaczenie relacyjne, które określa szkodę bądź korzyść w relacji osoba- otoczenie (Gasiul, 2007 s. 156-162).

Wg Lazarusa podstawą powstawania emocji jest proces oceny zdarzenia. Proces wskazuje nam na zmienność oraz tymczasowość i kreuje on warunki w kontekście relacji otoczenia i osoby. W małym stopniu mają na niego wpływ zmiany osoby i warunków. Z kolei proces oceny zdarzenia jest charakterystycznym sposobem reakcji w danej sytuacji przez konkretną osobę.

Lazarus ponadto twierdzi, że możemy dane zjawiska oceniać w dwojaki sposób: oceną świadomą i oceną automatyczną. Ocena świadoma zawsze jest przemyślana i kontrolowana przez nas, natomiast ocena automatyczna pozostaje poza naszą kontrolą i jest nieświadoma. Wyróżnia on też ocenę pierwotną i wtórną. Ocena pierwotna to taka, gdzie oszacowujemy jak dana sytuacja może wpłynąć na nasze życie. To oszacowanie zawiera 3 komponenty: związek z celem, zbieżność z celem oraz charakter zaangażowania ego. Pierwszy komponent wskazuje na to jak dane zdarzenie odnosi się do osobistych celów. Zbieżność z celem określa nam czy jest to zgodne bądź nie z oczekiwaniami danej osoby. Ostatni komponent, czyli typ zaangażowania ego, wskazuje na osobiste zaangażowanie lub aspekt tożsamości. Wg Lazarusa można wyróżnić w tym obszarze 6 aspektów: społeczny szacunek i szacunek do siebie samego, wartości moralne, ideały ego, znaczenia i idee, inne osoby i ich dobrostan oraz cele życiowe. Zaangażowane ego występuje w każdej emocji, choć za każdym razem na inny sposób w zależności od tego, który z jego części jest zaangażowany w zdarzenie. Z kolei ocena wtórna to sposób poradzenia sobie z konkretnym zdarzeniem dzięki obranej strategii. Ocena ta ma generalny wpływ na rodzaj doświadczanej emocji. Tak samo jak ocena pierwotna, składa się z 3 komponentów. Pierwszy to obwinianie lub obdarzenie zaufaniem, które jest wynikiem tego „co może tłumaczyć albo być odpowiedzialne za udaremnienie” Drugi komponent to potencjalna możliwość poradzenia sobie z daną sytuacją, a trzecim jest oczekiwanie w stosunku

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

do przyszłości, czyli oszacowanie możliwości zmian na lepsze bądź gorsze (Gasiul, 2007, s. 156-162).

Ponadto Lazarus odróżnia od siebie wiedzę i ocenę, które są różnymi rodzajami poznawczej aktywności, i są istotne dla procesu poznawczego. Wiedza jest niezbędna przy podejmowaniu decyzji w kontekście wyboru działania w sytuacji dogodnej lub zagrażającej człowiekowi. Posiadanie wiedzy chroni osobę od znalezienia się w kłopotliwym położeniu. Dzięki wiedzy możemy ogólnie zrozumieć rzeczywistość, jednak nie wywoła ona u nas emocji „jeśli nie zostanie ona powiązana z oceną znaczenia tych implikacji dla własnego dobrostanu” Ocena z kolei pomaga oszacować ważność zdarzenia dla naszego dobrostanu. Wg Lazarusa wiedza bez oceny byłaby by czymś bezemocjonalnym. Dlatego też jeden z wymienionych wcześniej komponentów, czyli obwinianie lub obdarzanie zaufaniem, jest jedną z części oceny (Gasiul, 2007 s. 156-162).

Paul Young jako jeden z najbardziej cenionych autorytetów w dziedzinie psychologii emocji i motywacji, określa emocje jako „nagły zakłócający proces albo stan, który powstaje w psychologicznej sytuacji, a który objawia się sygnalizowanymi zmianami w mięśniach gładkich, gruczołach i w całym zachowaniu” (Young 1973, s. 750). Autor wyróżnia osiem grup zjawisk, które można określić mianem emocji. W skład ich wchodzi:

1. Proste uczucia przyjemności i nieprzyjemności dotyczące bodźców dotykowych, pobudzeń sensorycznych, kolorów, smaków oraz zapachów.
2. Negatywne odczucia pragnienia zmęczenia, bólu oraz głodu; pozytywne poczucie fizycznego dobrostanu, odczuwanie zadowolenia w trakcie jedzenia, wypróżniania się.
3. Uczucia połączone z podejmowanymi czynnościami, które obejmują popędowe działanie wywołane przez bodźce zewnętrzne lub wewnętrzne takie jak pragnienia zaspokojenia: popędu, picia i głodu oraz uczucia związane z zadowoleniem oburzeniem, awersją, nudą.
4. Uczucia dotyczące sfery moralnej, intelektualnej, religijnej oraz społecznej, które opierają się na wcześniejszym doświadczeniu, zachowaniu oraz wychowaniu.
5. Występujące nastroje – radości, smutku, uniesienia, depresji niepokoju.
6. Patologiczne afekty pokroju nienawiści, apatii, depresji, strachu i manii.
7. Stany emocjonalne typu płaczu, zakłopotania, cierpienia, śmiechu, wstydu, obawy.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

8. Typy temperamentu takie jak: sangwiczny, nastrojowy, flegmatyczny, depresyjny itd.

Wyróżnione kategorie emocji, łączą się ze sobą i nie uwzględniają dodawania innych rodzajów procesów emocjonalnych.

1.1.2. Kategorie i wymiary emocji

We współczesnej psychologii emocji istnieją dwa odmienne stanowiska służące do opisu emocji. Pierwsze z nich to podejście kategoryjne, które zaznacza konieczność opisu emocji w charakterze odrębnych kategorii. Z kolei w podejściu dymensjonalnym istotne jest wyróżnienie wymiarów na których można usytuować stany emocjonalne.

Do przedstawicieli teorii wyróżniających kategorie emocji należą m.in. R. Plutchnik, C. Izard czy J. Watson, który wyróżnia trzy główne rodzaje emocji: gniew, lęk, miłość. Szczegółowe zestawienie przedstawicieli podejścia kategoryjnego przedstawia poniższa tabela (Gasiul 2007, s. 31)

Tabela 1. Główne wybrane teorie wyróżniające kategorie emocji (Gasiul 2007, s.31)

Autorzy teorii	Kategorie emocji	Kryteria wyróżniania emocji
Ekman, Friesen, Ellsworth	Gniew, wstręt (niesmak), lęk, radość, smutek, zaskoczenie	Uniwersalne zmiany w ekspresji twarzy
Frijda	Pragnienie (pożądanie), szczęście, zainteresowanie (zaniepokojenie), zaskoczenie, zachwyt, zdumienie, smutek	Motywacja prowadząca do specyficznych działań
Gray	Wściekłość, przerażenie, lęk, radość,	Obwody mózgowe
Izard	Zaniepokojenie-podniecenie, zadowolenie-radość, zdziwienie-strach, zmartwienie-udręka, gniew-wściekłość, wstręt-odpychanie (repulsja), pogarda-lekceważenie, lęk-strach, wstyd-poniżenie, wina-żal	Motywacja prowadząca do specyficznych działań
James	Lęk, żal, miłość, wściekłość	Zmiany cielesne
Mowrer	Ból, przyjemność	Niewyuczone stany emocjonalne
Oatley, Johnson-Laird	Gniew, wstręt (niesmak), niepokój, szczęście, smutek	Niewielki udział procesów poznawczych
Plutchnik	Gniew, akceptacja, radość, antycypacja, lęk, wstręt, smutek, zaskoczenie	Rozwinięte w procesie ewolucji procesy biologiczne
Tomkins	Gniew, zainteresowanie, pogarda, wstręt, lęk, radość, wstyd, zaskoczenie, dystres	Gęstość wyładowania procesów nerwowych

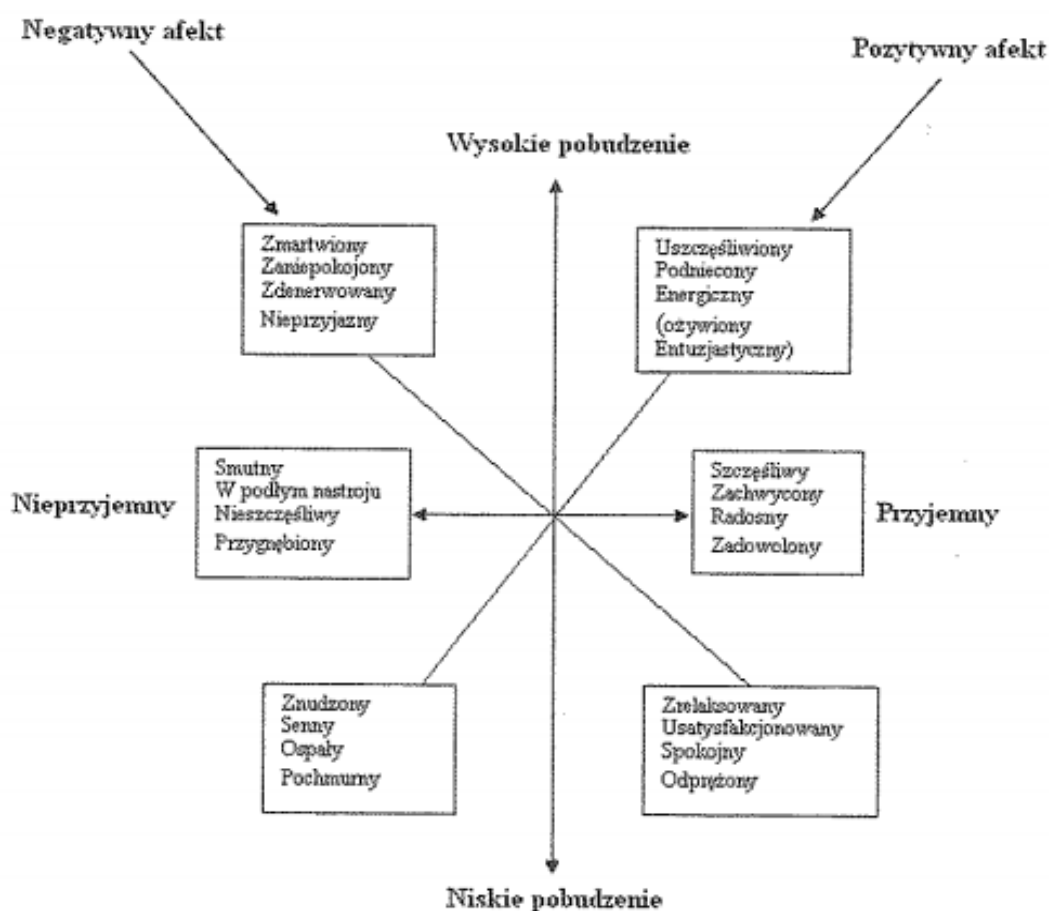
Z kolei do zwolenników przedstawicieli podejścia dymensjonalnego należą m.in.: W. Wundt, wspólnie J.R. Davitz, Watson i A. Tellegen. Pierwszy z przedstawicieli W.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Wundt, opisuje uczucia wykorzystując wymiary „przyjemność – nieprzyjemność; odprężenie – napięcie; spokój – podniecenie” tym samym podkreślał znaczną przewagę liczbową uczuć nad wrażeniami. Natomiast J. R. Davitz ujmuje emocje na czterech innych wymiarach: „aktywacja, relacyjność, hedonistyczny ton, kompetencja”. Na zupełnie inne ujęcie emocji zwracają uwagę Watson i A. Tellegen. Wymieniają dwa rdzenne wymiary: „wysoce pozytywny afekt – nisko pozytywny afekt” i „wysoce negatywny afekt – nisko negatywny afekt”, a także będące efektem głównych wymiarów dwa dodatkowe: „silne zaangażowanie – brak zaangażowania” oraz „przyjemność – nieprzyjemność” (Gasiul 2007, s.32)

Analizując wyżej przedstawione podejścia opisywania emocji, istnieje zasadność ujmowania ich na płaszczyźnie kategorii oraz wymiarów. Formy zachowań jednostki są uzależnione od przeżywanych emocji np. smutek wywołuje skupienie się na sobie oraz zmianę postrzegania świata, inaczej jest w przypadku radości, jednostka staje się bardziej aktywna, pełna energii oraz otwarta na rzeczywistość. Tak więc, różnorodność uruchamianych aktywności jest głównym argumentem potwierdzającym słuszność wyodrębnienia kategorii emocji. Równie istotna jest zasadność wyróżniania wymiarowości emocji, które można określać na danych układach wskazujących na ich intensywność, ich rodzaj. Występujące różnorodne nasilenie zachowań bądź odczuć stanowi uzasadnienie na ujmowanie emocji za pomocą wymiarów.

Uzyskaj pomoc - poprawaprac.pl

Rysunek 2. Wymiary oraz kategorie emocji (Gasiul 2007: 33).

2. Inteligencja emocjonalna jako dyspozycja

Analizując znaczenie wcześniej ujętego słowa emocja można wywnioskować, że każde działanie kierowane jest emocjom. Jak pisze Szewczuk (1990, s.20) *emocja jest efektem zaburzenia równowagi organizmu i jest wyrazem stosunku jednostki do aktywizujących jego potrzeby przedmiotów i zjawisk otaczającego świata oraz zjawisk zachodzących w nim samym*. Wszelkie czynniki, które w znacznym stopniu zaburzają równowagę organizmu, należą do grupy emocji negatywnych, wszelkie czynniki, które restytuują ową równowagę należy zaliczyć do emocji pozytywnych (Szewczuk, 1990).

Emocje aktywizują do działania każdy żywy organizm. Dla potwierdzenia tego sformułowania możemy przyjrzeć się zwierzętom czy dzieciom. Interesującą grupą organizmów żywych są dorośli „cywilizowani”, u których występują anomalie, emocje – pierwsze bodźce kierujące do działania nie współwystępują z rzeczywistymi reakcjami

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

(Goleman , 1997). Biologiczne napędy działania kształtują nasze życiowe doświadczenia. Niegdyś człowiek aby przeżyć musiał kierować się emocjami, które popychały go w kierunku działania na przykład aby uciec przed drapieżnikiem. W dzisiejszym świecie zagrożenia się zmieniły, rozwinęło rolnictwo i przemysł, człowiek nie musi reagować tak instynktownie jak w dawnych czasach. Emocje stały się bardziej kontrolowane przez społeczeństwo (Goleman, 1997).

Opisy inteligencji emocjonalnej można spotkać począwszy od Biblii przez greckich filozofów, Szekspira, aż po współczesną psychologię (Bradberry, Greaves, 2003, s. 31).

Terminem poprzedzającym inteligencję emocjonalną był termin inteligencji społecznej. Wprowadzony został przez Edwarda L. Thorndika w latach 20 ubiegłego wieku. Dokonał on wyłonienia z grupy intelektu trzech zdolności, które stanowiły odrębne typy inteligencji (por. Plewicka, 1981). Kreowały się w następujący sposób:

- inteligencja abstrakcyjna – determinowała poprawne posługiwanie się ideami
- inteligencja praktyczna – determinowała skuteczne rozwiązywanie realistycznych problemów oraz doskonałą znajomość w przestrzeni
- inteligencja społeczna – determinowała sprawne egzystowanie w kontaktach społecznych (Mateczak, 2013)

Pojęcie inteligencja społeczna to nie to samo co inteligencja emocjonalna. Dokonując dokładniejszej analizy definiowanych pojęć możemy zauważyć podobne czynniki jednakże nie są one tożsame. Są i tacy, którzy uważają, że inteligencja emocjonalna zawiera się w inteligencji społecznej, inni – że obszar owych terminów zachodzi na siebie (por. Austin, Saklofske, 2005).

Za twórcę terminu inteligencji emocjonalnej uznaje się Howarda Gardner. Zawarł on w swojej teorii inteligencji wielorakich, prócz inteligencji językowej, muzycznej, matematyczno-logicznej, przestrzennej i kinestetycznej, także inteligencję personalną, warunkującą trafność samopoznania i umiejętność rozumienia innych ludzi (Gardner, 1983), kolejnym krokiem jaki poczynił było wskazanie w jej granicy inteligencję interpersonalną i intrapersonalną (zob. Gardner, 2002; Gardner, Kornhaber, Wake, 2001). Pierwsza oznacza „zdolność rozumienia ludzi, postępowania z nimi i kształtowania ich postaw” (Gardner i in., 2001, s. 160), można interpretować ją jako inteligencję społeczną, natomiast druga dotyczy umiejętności interpretacji przez osobę własnych uczuć, co przyczynia się do rozumienia siebie – w znacznej kwestii pokrywa się z terminem inteligencji emocjonalnej.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Pomimo, że termin inteligencji emocjonalnej pojawił się już w latach 60, za twórców tego pojęcia uważa się Petera Saloveya i Johna M. Mayera (1990). Zdaniem ich koncepcji inteligencja emocjonalna to zdolność do poznawczej obróbki informacji emocjonalnych, zawężając służy człowiekowi do rozpoznawania i regulowania własnych i cudzych emocji oraz używania ich do manewrowania myśleniem i działaniem (Matczak, 2013).

Zagadnienie inteligencji emocjonalnej przyjęło się bardzo szybko i rozpowszechniło na szeroką skalę. Po ukazaniu się bestselleru Daniela Golemana w 1995 roku zabrało zaskakującego tempa. Goleman w wydaniu swojego dzieła zawarł idee, która głosiła iż inteligencja emocjonalna jest kluczem w uzyskaniu życiowego sukcesu.

Pojęcie inteligencji emocjonalnej wywodzi się z badań prowadzonych nad poznawczymi teoriami emocji (Izard, 1993; Lazarus, 1991). Jeśli chodzi o popularność jaką zdobyła inteligencja emocjonalna oraz psychologiczne ujęcie tego terminu, ważną rolę odegrały zmiany jakie nastąpiły w ostatnich dziesiętkach lat. Zmiany, o których mowa odbyły się na gruncie społeczno-kulturowym. Człowiek jest istotą, która nieustannie poddawana jest zmianom. Zmieniające się warunki życiowe, coraz wyższe wymagania ze stron pracodawców, urzędów, ludzi z najbliższego otoczenia sprawiają, że zadania jakie stawiane są przed człowiekiem wymagają dużego nakładu energii nie tyle fizycznej co intelektualnej. Nie wystarczy nadążać za zmianami, dzisiejszy świat skonstruowany jest w ten sposób, że aby żyć dobrze, należy zmiany wyprzedzać, być o krok przed nimi. Wymaga to od człowieka ogromnej wyobraźni, intuicji, skłonności do zmian oraz elastyczności. Ogromna ilość informacji z jakimi spotyka się człowiek w epoce internetowej, stwarza konieczność wyuczenia się sposobu selekcji oraz samokontroli w celu uchronienia osoby przed skutkami przeciążenia „informacyjnym stresem” (por. Ledzińska, 2009). W dobie dzisiejszych czasów zmianie uległa również charakterystyka pracy człowieka, niegdyś duży naciska kładziono na samodzielność dzisiaj zaobserwować można przodowanie pracy zespołowej, co wymusza posiadanie olbrzymich umiejętności społecznych. Większość młodych ludzi inwestuje w rozwój swego intelektu, kończąc prestiżowe studia, podejmując odważne prace. Konkurencyjność XXI wieku jest na imponująco wysokim poziomie. Człowiek podejmujący pracę zawodową musi mieć świadomość rywalizacji, która będzie mu nieustannie towarzyszyć. Przekłada się to na konieczność posiadania dużej odporności psychicznej oraz podejścia do porażek w sposób konstruktywny. Odnosząc się do minionych czasów charakterystyka wybitnych jednostek, których niegdyś była garstka, dzisiaj potrzebna jest każdemu. Zdolność racjonalnego, logicznego myślenia, które zawierały się w tradycyjnym rozumieniu inteligencji, nie są już

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

dostateczne aby można było wnioskować o pomysłności życia jednostki. W celu poszerzenia horyzontów naukowych potrzebne są inne pojęcia aby móc zbliżyć się do prawdy. Inteligencja emocjonalna jest jednym z nich (Matczak, 2013).

2.1. Wybrane psychologiczne koncepcje inteligencji emocjonalnej

Dynamizm badania zjawiska inteligencji emocjonalnej w ostatnich czasach istotnie się zwiększył. Jednakże jest to na tyle szeroka płaszczyzna badań, iż nie ma ona jednej koncepcji. W miarę upływu lat oraz pojawiających się dodatkowych czynników naukowcy sformułowali kilka teorii dotyczących inteligencji emocjonalnej. Dla każdego inna kwestia stanowiła punkt odniesienia się. Inne spojrzenia na charakter zjawiska przyczyniły się do usystematyzowania kilku czołowych teorii, które poniżej zostaną przytoczone.

Model inteligencji emocjonalnej jako zdolności – koncepcja Mayera i Saloveya

Zgodnie z koncepcją Mayera i Saloveya inteligencja emocjonalna to zbiór zdolności, dzięki którym człowiek może przetwarzać napływające do niego informacje mające charakter emocjonalny. Proces ten przekłada się na aklimatyzację (Mayer i in., 2004). Różnicą wynikającą z zestawienia koncepcji wyżej wspomnianych autorów z innymi koncepcjami tego zjawiska, jest brak nawiązania do aspektów osobowościowych. W owego faktu wynika, iż jest to atypowy model w opozycji do modeli mieszanych (Salovey i Mayer, 1990). Według Zeidner wraz z towarzyszami (2008) właśnie koncepcja Mayera i Saloveya, przyczyniła się do największego rozwoju zagadnienia inteligencji emocjonalnej. Co więcej badania ukazują, że jedynie spojrzenie na inteligencję emocjonalną przez pryzmat zdolności, może być opisywane mianem inteligencji, gdyż pokrywa się z wytycznymi określającymi standard terminu inteligencja (Mayer i in., 2004). W nawiązaniu do omawianej koncepcji wyróżnione zostały 4 grupy zdolności:

1. percepcja, rozważanie i wyrażanie emocji,
2. emocjonalne wspomaganie myślenia,
3. rozumienie i analiza emocji, wykorzystanie wiedzy emocjonalnej,
4. refleksyjna regulacja emocji w celu wspierania rozwoju emocjonalnego oraz intelektualnego.

Tabela 2. Komponenty i fazy rozwoju inteligencji emocjonalnej (Mayer i Salovey 1999, s.36).

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Refleksyjna regulacja emocji w celu wspierania rozwoju emocjonalnego oraz intelektualnego
<ul style="list-style-type: none">
• zdolność do otwartości zarówno na uczucia przyjemne jak i nieprzyjemne
• zdolność do świadomego zaangażowania się w emocje lub odłączenia od nich w zależności od wyniku oceny ich wartości informacyjnej lub użyteczności
• zdolność do świadomego śledzenia emocji w odniesieniu do siebie i w relacjach z innymi ludźmi (np. czy i w jakim stopniu są wyraźne, typowe, uzasadnione)
• zdolność do panowania nad emocjami własnymi oraz innych ludzi poprzez moderację emocji negatywnych i wzmacnianie przyjemnych, bez tłumienia lub przeceniania informacji, które mogą ze sobą nieść
Rozumienie i analiza emocji, wykorzystanie wiedzy emocjonalnej
<ul style="list-style-type: none">
• zdolność do nazywania emocji i rozumienia relacji pomiędzy słowami a emocjami jako takimi (np. relacja pomiędzy „lubieniem” oraz „miłością”)
• zdolność do interpretacji znaczenia, które niosą w sobie emocje w odniesieniu do relacji międzyludzkich (np. smutek często towarzyszy utracie kogoś bliskiego)
• zdolność rozumienia uczuć złożonych (np. miłości połączonej z nienawiścią, czy też lęku połączonego z zaskoczeniem)
• zdolność przewidywania prawdopodobnych zmian stanów emocjonalnych (np. ze złości do zadowolenia lub z gniewu do wstydu)
Emocjonalne wspomaganie myślenia
<ul style="list-style-type: none">
• emocje nadają wyższy priorytet określonym sposobom myślenia poprzez kierowanie uwagi na istotne informacje
• wystarczająca żywość i dostępność emocji, by mogły one być generowane jako czynnik wspomagające zdolność osądu i pamięć dotyczącą uczuć
• emocjonalne zmiany nastroju zmieniają indywidualną perspektywę z optymistycznej na pesymistyczną, zachęcając do rozważenia wielu różnych punktów widzenia
• różne stany emocjonalne w różny sposób wpływają na podejście do rozwiązywania problemów (np. poczucie szczęścia sprzyja rozumowaniu indukcyjnemu i kreatywności)
Percepcja, rozważanie i wyrażanie emocji
<ul style="list-style-type: none">
• zdolność do identyfikacji emocji w stanach własnego organizmu, uczuć i myśli
• zdolność do identyfikacji emocji u innych ludzi, w dziełach sztuki, poprzez język, dźwięk, wygląd, zachowanie
• zdolność do precyzyjnego wyrażania emocji i wyrażania potrzeb związanych z uczuciami
• zdolność do rozróżniania pomiędzy precyzyjnym i nieprecyzyjnym, szczerym i nieszczerym wyrazem emocji

Pierwszą grupę zdolności stanowi percepcja, rozważanie i wyrażanie emocji w poprawny sposób. Początkiem nauki analizy emocji jest wiek niemowlęcy, kiedy to dziecko potrafi odczytać najważniejsze emocje ukazujące się w wyrazie twarzy rodzica. Wraz z wiekiem człowiek jest w stanie coraz to precyzyjniej zidentyfikować swój jak i osób pojawiających się w jego polu widzenia, stan emocjonalny bazując na napięciu mięśniowym (Mayer i Salovey, 1999). Kluczową zdolnością do pogłębienia wiedzy o sobie samym jest

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

skrupulatna analiza prezentowanych emocji. Samoświadomość jest pomocna w poprawnym kierowaniu swoim życiem jak i podejmowaniu trafnych decyzji. W przypadku niektórych osób umiejętność interpretacji stanów emocjonalnych nie zamyka się w wyrazie podstawowym, jest rozbudowana i wzbogacona o następujące kwestie: percepcja emocji wtórnych, wyodrębnienie emocji prawdziwych spośród nieprawdziwych, prezentowanie emocji w sposób zrozumiały społecznie. Dodatkowym elementem zawartym w tej grupie jest umiejętność wychwycenia emocji ukrytych w sztuce. Osoby przejawiające wymienione standardy, określić można mianem inteligentnych emocjonalnie (Mayer i Salovey, 1999).

Drugą grupę zdolności stanowi emocjonalne wspomaganie myślenia. Umiejętność kierowania stanami emocjonalnymi przyczynia się do efektywniejszego wykonywania działań poznawczych. Do grupy drugiej należy również zdolność do ukierunkowania swych umiejętności na zadaniu wymagającym natychmiastowej inicjatywy (Mayer i Salovey, 1999). Emocje od urodzenia pełnią ważną rolę. Za ich przyczyną prezentowane są zmiany zachodzące w człowieku oraz otoczeniu. Przykładem może być niemowlę, które poprzez płacz wyraża swój stan, którym jest np. głód, zimno. W chwili radości zaś śmieje się. Wraz ze wzrostem człowieka, emocje zaczynają skupiać uwagę na tym, co istotne wspomagając tym samym proces myślenia. Kolejną zdolnością zaliczaną do grupy drugiej, jest wywoływanie emocji „na życzenie”. Przyczynia się to do możliwości manipulacji, przetwarzania, odczuwania i obserwacji w celu ich lepszego zrozumienia (Mayer i Salovey, 1999).

Trzecią grupę zdolności stanowi rozumienie i analiza emocji, wykorzystanie wiedzy emocjonalnej. Do grupy tej zaliczamy rozumienie emocji, umiejętność ich nazywania, fachowość wyodrębnienia poszczególnych składników złożonych stanów emocjonalnych, znawstwo występowania jednej po drugiej. Można tego dokonać za pomocą logiki przyczynowo-skutkowej stanów emocjonalnych jednostki (Mayer i Salovey, 1999). Proces nabywania tych zdolności jako dziecko jest bardzo skomplikowany. W pierwszej kolejności nabywa umiejętność identyfikacji emocji, następnie zaczyna je klasyfikować. Wyodrębnia rozbieżności i zbieżności. Kolejną fazą jest sprawność zlokalizowania emocji w odniesieniu do współzależności międzyludzkich (Mayer i Salovey, 1999).

Czwartą grupę zdolności stanowi refleksyjna regulacja emocji w celu wspierania rozwoju emocjonalnego oraz intelektualnego. Są to stosunkowo trudne umiejętności, wiążące się z właściwym punktem odniesienia oraz zastosowaniem. Odpowiednie i właściwe lustrowanie emocji daje możliwość spokojnego wykonywania działania pod pryzmatem czasu, w obecności czynników stresowych oraz umożliwia wywieranie wpływu na innych ludzi

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

(Mayer i Salovey, 1999). W złożonym procesie wychowania opiekunowie ustosunkowują swoich podopiecznych co do prezentowanych przez nich uczuć. Selekcjonują, które należy ukazywać a jakie wypadałoby zachować dla siebie. Skutkuje to wyciągnięciem przez młodocianych wniosków ażeby rozgraniczać uczucie a działanie (Mayer i Salovey, 1999). Skutkuje to nabyciem umiejętności zarządzania odczuwalnym stanem własnej osoby poprzez wybór jakie emocje w danym momencie warto ukazywać a jakie korzystniej byłoby odsunąć na dalszy tor.

Reasumując zaprezentowany model Mayera i Saloveya (1999r.) nie ma zastrzeżeń w stosunku do doniosłej roli jaką odgrywa inteligencja emocjonalna. Daje ona człowiekowi niebagatelne możliwości udoskonalenia swojej sytuacji życiowej. Nawet ujemne emocje mają swe pozytywne zastosowanie. Odpowiednie wyciągnięcie wniosków i zastosowanie zdobytej wiedzy przyczyni się do lepszego zrozumienia nie tyle swych wewnętrznych stanów emocjonalnych ale także zachowań i prezentowanych postaw innych ludzi.

Ujęcie inteligencji emocjonalnej na przykładzie koncepcji Daniela Golemana

Daniel Goleman w swej koncepcji inteligencji emocjonalnej zawarł takie składowe jak: osobowość, poznanie, emocje, motywacja i inteligencja. Wszystko co zawiera emocje i ma związek z dodatnim rozwiązywaniem trudności życiowych. Zdaniem Golemana (1997) na sposób rozwiązywania problemów z jakimi człowiek boryka się w życiu nie wpływa tylko inteligencja teoretyczna, która wyraża się w wielkich wynikach. Zdaniem Golemana, grupa specjalnych cech, nazywanych inteligencją emocjonalną, uznaje za najwyższą ze zdolności, bez której w pełni sprawnie nie można korzystać z pozostałych umiejętności. Autor koncepcji ukazuje zdolności emocjonalne jako możliwe do wyszkolenia, na przykładnie zagadnień szkolnych oraz powiązanie z indywidualnym autopsją jednostki.

Inspiracją Daniela Golemana do sformułowania owego modelu była koncepcja Gardnera, dotycząca inteligencji personalnej. Składowymi koncepcji Gardnera były: zdolność rozróżniania i właściwego reagowania na nastroje, temperamenty, motywacje i pragnienia innych osób oraz umiejętności związane z samopoznaniem (Goleman, 1997). Aspektami kreującymi przedstawiony model są:

- rozumienie własnych emocji,
- kierowanie emocjami,
- samomotywacja,
- rozpoznawanie emocji u innych,

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

– utrzymywanie relacji międzyludzkich.

Ad 1) Rozumienie własnych emocji – aspekt ten zbudowany jest z dwóch wymiarów, którymi są: rozpoznawanie emocji w momencie ich ukazywania się oraz monitorowanie emocji. W chwili aktywacji poszczególnej emocji ważne jest aby umieć się z nią skonfrontować. W przypadku braku opanowania pierwszego zakresu można wyciągnąć wnioski o zaburzonej znajomości całego obszaru sfery uczuciowej. Przekłada się to na niepełnosprawność w przypadku rozporządzeń życiowych, począwszy od tych najbardziej błahych, skończywszy na najważniejszych kwestiach życiowych. Drugi aspekt, którym jest monitorowanie emocji umożliwia jednostce dostęp do wewnętrznych uwarunkowań własnego stanu emocjonalnego oraz kontrolowanie go w każdej chwili.

Ad 2) Kierowanie emocjami – aspekt ten dotyczy kierowania własnymi emocjami w sposób zgodny z zaistniałymi czynnikami. Do wymiaru tego należy włączyć umiejętności powściągnięcia się od uzewnętrzniania wewnętrznych irytacji, opanowanie skrajnych odczuć jednostki. Opanowanie owej techniki w satysfakcjonujący sposób umożliwi jednostce szybszy powrót do stabilności emocjonalnej. W sytuacji niepowodzeń życiowych osoba charakteryzująca się zadawalającym poziomem funkcji, o której mowa, potrafi sprawnie przepracować problem z jakim się spotyka i szybciej powrócić do równowagi emocjonalnej.

Ad 3) Samomotywacja – opanowanie emocji i wykorzystanie ich w konkretnych kierunkach ma decydujące znaczenie jeśli chodzi o takie procesy jak: zdolność koncentracji uwagi, samomotywacja, opanowanie oraz twórcza praca. Zdaniem Golemana u podłoża wszelkich osiągnięć ulokowane jest odraczenie nagradzania oraz tłumienie impulsywności. Z kolei osiągnięciu sukcesu we wszystkich dziedzinach pomaga umiejętność wprowadzania się w stan uniesienia twórczego. Puentą płynącą z powyższych informacji jest przekonanie, iż osoby które opanowały owe sposoby reagowania w lepszym stopniu wykonują zadania, które im zlecono.

Ad 4) Rozpoznawanie emocji u innych – u podłoża tej umiejętności Goleman umieścił empatię. Jednostki, które charakteryzują się wysokim wskaźnikiem empatii są w większym stopniu wyczulone na jakiegokolwiek impulsy ze strony innych osób, charakteryzujące ich oczekiwania. W zawodach wymagających kontaktu z innymi ludźmi empatia jest niezbędna.

Ad 5) Utrzymywanie relacji międzyludzkich – osoby potrafiące kierować emocjami innych ludzi mają lepsze osiągnięcia w dziedzinach wymagających utrzymywania kontaktów interpersonalnych.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Definicja inteligencji emocjonalnej Golemana obejmuje wszystkie wypisane powyżej czynniki „*zdolność motywacji i wytrwałości w dążeniu do celu mimo niepowodzeń, umiejętność panowania nad popędami i odłożenia na później ich zaspokojenia, regulowanie nastroju i niepoddawanie się zmartwieniom upośledzającym zdolność myślenia, wczuwanie się w nastoje innych osób i optymistyczne patrzenie w przyszłość*” (Goleman, 1997, s. 36).

Reasumując przedstawiony model należy stwierdzić, że jest on kolejnym krokiem w rozwoju badań inteligencji emocjonalnej. Goleman w swej teorii rozszerzył pojęcie inteligencji emocjonalnej o praktyczne zastosowanie jej w życiu codziennym. Zdaniem Golemana deficyty związane z obszarami inteligencji emocjonalnej wynikają z różnic indywidualnych. Nie mniej jednak każda z powyższych sfer jest efektem nawyków i reakcji, które można modyfikować w miarę zaangażowania i wysiłku jaki inwestujemy aby zwiększyć ich zakres (Goleman, 1997).

Koncepcja inteligencji emocjonalno–społecznej Reuvena Bar On’a (ESI)

Twórca owej teorii szukał odpowiedzi na nurtujące go pytanie: Dlaczego jedni ludzie odnoszą w życiu większe sukcesy w porównaniu z innymi? Reakcją na interesującą kwestię był model, który sam skonstruował. Inteligencję emocjonalno-społeczną przedstawił jako: *wiązkę powiązanych ze sobą emocjonalnych i społecznych kompetencji, zdolności i cech determinujących efektywne rozumienie i wyrażanie siebie, rozumienie innych ludzi i relacji z nimi, a także radzenia sobie z trudnościami życia codziennego* (Bar-On, 2006, s. 3). Aby lepiej zrozumieć model Bar’Ona należy sięgnąć do *Inwentarza Ilorazu Emocjonalnego (EQ-i)*, który był źródłem rozwoju modelu inteligencji emocjonalno-społecznej (Bar-On, 1997, za: Jasielska i Leopold, 2000).

Bar-On (2005) w modelu inteligencji emocjonalno-społecznej wskazał pięć stref funkcjonowania jednostki, które wiązały się z sukcesem. Strefami wyróżnionymi są:

1) Zdolności intrapersonalne – samoświadomość, asertywność, samoobserwacja, samoaktualizacja, niezależność wymienione komponenty i sprawne posługiwanie się nimi, umożliwiały jednostce lepsze zrozumienie swoich zalet oraz wad. Co więcej jednostka mogła wykorzystać owe zdolności do konstruktywnego wyrażania swoich stanów emocjonalnych oraz myśli. Osoby przyswajające w większym stopniu wymienione zdolności mogą osiągnąć dokładniejszy wgląd w siebie, co skutkuje lepszym autozrozumieniem oraz pracą nad swoimi ograniczeniami (Bar-On, 2005).

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

2) Zdolności interpersonalne – rozpoznawanie emocji, uczuć i potrzeb u innych ludzi, empatia oraz umiejętność kształtowania i podtrzymywania konstruktywnych i satysfakcjonujących związków. Zdolności te umożliwiają szerzenie wiedzy z zakresu wczuwania się w stany emocjonalne współtowarzyszy, uczenia się kompetencji społecznych co przyczynia się do niezaburzonego funkcjonowania w rolach jakie w życiu pełni człowiek (Bar-On, 2005).

3) Zdolności do adaptacji – wszelkie komponenty przystosowawcze z jakimi spotykamy się w życiu, są to m.in. rozwiązywanie problemów, dopasowanie swej jednostki w stosunku do zaistniałej sytuacji. Osoba, która nauczy się reakcji w wyżej wymienionych wyzwaniach osiągnie sukces w dziedzinie omawianej (Bar-On, 2005).

4) Radzenie sobie ze stresem – na podstawie modelu Bar’Ona inteligencja emocjonalna w aspekcie radzenia sobie ze stresem mówi „*efektywne radzenie sobie z nieprzewidywalnymi zmianami w życiu osobistym, społecznym, zawodowym przez, realistyczne i dostosowane do sytuacji (elastyczne) radzenie sobie w różnorodnych sytuacjach życiowych, rozwiązywanie problemów oraz podejmowanie trudnych decyzji*” (Bar-On 1997, za: Jasielska i Leopold, 2000, s.13). W skład omawianego komponentu inteligencji emocjonalno – społecznej zalicza się kilka elementów mających przeznaczenie zaradcze, są to: tolerancja na stres, dotyczy efektywnego i konstruktywnego zarządzania emocjami oraz kontrolę impulsów, związaną z efektywną kontrolą emocji.

5) Ogólny nastrój – istotnym elementem teorii inteligencji emocjonalno-społecznej jest ogólny nastrój i co za nim idzie kształtowanie optymizmu i poczucia szczęścia. Optymizm jest to umiejętność wyodrębniania korzystnych czynników z otaczającego nas świata. Poczucie szczęścia jest to satysfakcja wewnętrzna oraz zewnętrzna (Bar-On, 2005).

Reasumując istnieje silne przekonanie, że w literaturze zwraca się szczególną uwagę (Casale i in., 2013) na związek pomiędzy zdolnościami interpersonalnymi i interpersonalnymi a społecznymi umiejętnościami jednostki. Kompetencje interpersonalne związane są ze współzyciem z innymi ludźmi, określania i rozumienia uczuć innych oraz umiejętność nawiązywania zadawalających relacji. Umiejętności intrapersonalne przyczyniają się do rozwoju: asertywności, niezależności myślenia i samoświadomości. Według Bar-Ona (2006) jednostki charakteryzujące się wysokim wskaźnikiem inteligencji emocjonalnej są świadome swoich wad i zalet, umiejętnie wyrażają swoje uczucia i myśli w sposób taktowny. Kolejnym czynnikiem charakterystycznych dla tych ludzi odpowiednie reagowanie na potrzeby innych co

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

przyczynić się może do zawarcia zadawalających związków interpersonalnych. W życiu kierują się emocjami w zyskowy dla siebie sposób, co poświadcza ich życiowy radosny nastrój.

3. Stany uczuciowe oraz ich rodzaje

Uczucia, jak farby, czasem zabarwiają nasze życie blaskiem karnawału, a innym razem - szarością dnia codziennego albo czernią depresji. Sprawiają, że chce nam się żyć (radość, euforia) bądź zrezygnować z życia (rozpacz, depresja). Po ich „barwach” rozpoznać można optymistów, pesymistów i realistów, a także osoby chore i zdrowe. Emocje motywują nas do podejmowania różnorodnych działań. Istota ludzkiego szczęścia i nieszczęścia bywa sprowadzana do przeżywanych emocji (Lewis, Haviland-Jones, 2005).

Niekwestionowana ważność uczuć, emocji czy afektów przekłada się na ogromną liczbę badań psychologicznych. Niektórzy z badaczy, jak David Watson (za: Brzozowski, 2010), twierdzą, że pozytywne i negatywne uczucia to raczej dwa (względnie) niezależne wymiary niż bieguny jednego wymiaru. Dlatego możliwe jest równoczesne przeżywanie euforii i lęku, przy wysokim poziomie uczuć pozytywnych i negatywnych, a - z drugiej strony, przy niskim poziomie obu rodzajów uczuć - spokoju (słabe uczucie pozytywne) i smutnej ospałości (słabe uczucie negatywne).

Spośród kilku terminów określających emocjonalne aspekty naszych doznań — **uczucie, emocja, afekt** — psychologowie obecnie posługują się najczęściej terminem emocja. Bywa, że każdemu z wymienionych określeń nadaje się odmienne znaczenie. Z powodu kłopotów definicyjnych i braku zgody między badaczami mówi się wręcz o „bałaganie terminologicznym” w sferze emocji (Strelau, Doliński, 2008, s. 513). Prezentowana tu skala Watsona i Clark odnosi się w istocie do szeroko rozumianej sfery zjawisk afektywnych, a więc niejako sankcjonuje ten bałagan. Stąd też tam, gdzie nie są konieczne precyzyjne formuły - określenia uczucie, emocja, afekt będą używane zamiennie.

Najbliższa Watsonowi i jego współpracownikom jest koncepcja emocji rozumianej jako złożone zjawisko obejmujące zmiany somatyczne (fizjologiczne), subiektywne przeżycia (uczucia), ekspresję mimiczną i pantomimiczną (Watson i Clark, 1998a, s. 83). Niemniej jednak autorzy w swoich pracach najczęściej posługują się terminem **afekt**, co znalazło także wyraz w angielskiej nazwie ich skali.

Watson i Clark (1998a, s. 83-87; patrz także; Watson i Clark, 1998b) dzielą zjawiska afektywne na cztery zasadnicze klasy uwzględniające ich zmienność w czasie. Są to: a) emocje,

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

takie jak gniew czy strach, które przemijają po kilkunastu sekundach, b) nastroje (radosny, pogodny, lękowy, depresyjny, poirytowany) trwające całymi godzinami i dniami, c) cechy emocjonalne (afekt pozytywny i negatywny) stabilne przez lata; cechy emocjonalne mają silny komponent dyspozycyjny, a dyspozycje te mogą być konsekwencją czynników dziedzicznych i środowiskowych; d) temperamenty – są równie stabilne jak cechy emocjonalne, ale istnieją pomiędzy nimi istotne różnice; pojęcie temperamentu zakłada, że różnice między ludźmi istnieją już w momencie narodzin i są dziedziczone, przynajmniej częściowo; ponadto cechy temperamentalne to dyspozycje bardzo ogólne, obejmujące jednocześnie cechy emocjonalne, poznawcze i behawioralne. Neurotyzm i ekstrawersja to cechy temperamentalne (bądź osobowościowe) (por.: Strelau, 2000, s. 555). Cechą charakterystyczną neurotyzmu jest emocjonalność czy afektywność negatywna, a cechą składową ekstrawersji jest afektywność pozytywna. Watson i Clark akceptują stanowisko Tellegena, z którego wynika, że jednostki są wrażliwe na kary, podczas gdy ekstrawersja i afektywność pozytywna czyni je wrażliwymi na nagrody. Afektywność negatywna i pozytywna bardziej determinują wrażliwość jednostki na nagrody i kary, aniżeli kary i nagrody kształtujące tę wrażliwość.

Poglądy Watsona na temat nastroju, osobowości i psychopatologii oraz wyniki przeprowadzonych przez niego licznych badań empirycznych zostały podsumowane w książce *Mood and temperament* (Watson, 2000, za: Brzozowski, 2010).

Znajomość cudzych stanów emocjonalnych, aktualnych nastrojów, pozwala przewidywać cudze reakcje. Budzi w obserwatorach, na zasadzie empatii, podobne uczucia. Znajomość predyspozycji danej osoby do przeżywania emocji o określonym znaku to wiedza o istotnym rysie jej osobowości bądź temperamentu, który ponadto może mieć związek ze zdrowiem psychicznym tej osoby.

Watson (Watson i in., 1999, s. 829-831) dostrzega związek uczuć pozytywnych i negatywnych z wykształconymi w trakcie ewolucji dwoma systemami behawioralnymi: dążeniem i unikaniem. Mają one swoje subiektywne odzwierciedlenie w postaci uczuć negatywnych i pozytywnych. Nawiązując do koncepcji dwóch systemów behawioralnych Fowlesa (1987, 1994, za: Brzozowski, 2010), Watson i współautorzy (1999) mówią o behawioralnym systemie hamującym (*behavioral inhibition system*, BIS) i behawioralnym systemie aktywującym (*behavioral activation/ engagement/ facilitation system*, BFS). Uczucia negatywne i pozytywne są składowymi omawianych systemów.

Zasadniczym celem systemu hamowania (BIS) jest trzymanie organizmu z dala od kłopotów, tj. powstrzymanie od zachowań, które mogą spowodować ból, karę bądź inne

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

przykrości. Ten system bywa za Grayem (1987, za: Brzozowski, 2010) nazywany systemem „zatrzymaj się, rozejrzyj, nasłuchuj”. System ukierunkowuje prawie całą uwagę na bodźce środowiskowe, szczególnie te nowe i potencjalnie niebezpieczne. Negatywne emocje motywują organizm do czujności i ostrożności. Temu na przykład służą uczucia odrazy czy wstrętu, które chronią organizm przed szkodliwymi substancjami i truciznami.

Z kolei podstawową funkcją behawioralnego systemu aktywującego (BFS) jest upewnianie (*ensure*) organizmów, że dostępne są pożądane przez nie zasoby, np. pożywienie, woda, schronienie i ciepło, partnerzy seksualni, współpraca innych. Pozytywne uczucia skojarzone z wymiarem PA są jednocześnie źródłami motywacji i afektywnymi nagrodami dla zachowań celowych. Innymi słowy, wzmożone uczucia energii i witalności zwiększają subiektywne poczucie organizmu, że jest on zdolny zrealizować te zachowania. Nasilają także przekonanie, że podjęte zachowania doprowadzą ostatecznie do nagrody, dlatego przyczyniają się do podjęcia tych zachowań i do satysfakcji z osiągniętej nagrody. Z drugiej strony, jak twierdzi Watson, niski poziom uczuć pozytywnych współwystępuje z poczuciem depresji, ponieważ oznacza brak emocjonalnych nagród. Widać to zwłaszcza u osób cierpiących na melancholię (wielkie zaburzenie depresyjne), dla których charakterystyczna jest utrata przyjemności przy wszystkich lub prawie wszystkich czynnościach. Nie reagują też na bodźce, które z reguły są przyjemne. Osoby z depresją melancholiczną nie otrzymywały za swoje starania dostatecznych nagród, dlatego nie mają motywacji i permanentnie przejawiają niski poziom zachowań celowych. Niski poziom PA i ich funkcja w systemie BFS odgrywają kluczową rolę w pewnych typach zaburzeń nastroju (Brzozowski, 2010).

Z kolei H. Hermans w swoim Teście Konfrontacji wyróżnia 24 uczucia za pomocą których badana osoba określa jak często występują one w jej życiu. Hermans uważa, że uczucie zawsze wiąże się z jakąś sferą wartości i oceniając częstotliwość jego występowania zawsze trzeba określać je w kontekście danego obiektu, np. ile razy dane uczucie występuje w w stosunku do własnej rodziny. Te 24 uczucia to: radość, bezsilność, uczucie własnej wartości, lęk, zadowolenie, poczucie siły, wstyd, przyjemność, troskliwość, miłość, rozbicie wewnętrzne, wrażliwość, wina, pewność siebie, osamotnienie, zaufanie, poczucie niższości, poczucie bezpieczeństwa, intymności, złości, dumy, gniewu, energii, wewnętrznego spokoju, poczucie wolności. Częstotliwość ich występowania została ujęta w 6 stopniowej skali – (6) bardzo często, (5) często, (4) dość często, (3) czasami, (2) rzadko, (1) nigdy. Uczucia te zostały również podzielone na negatywne i pozytywne oraz na te wyrażające motywy (Gasiul 2007, 203-204).

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Jedną najbardziej popularnych skal do badania nastrojów jest Przymiotnikowa Skala Nastrojów (UMACL), której autorami są G. Matthews, A.G. Chamberlain i D.M. Jonas. Została ona przystosowana do warunków polskich przez E. Goryńską. Składa się z 29 przymiotników, które opisują stany nastrojowe, które zostały pogrupowane w 3 składniki: pobudzenie napięciowe, pobudzenie energetyczne i ton hedonistyczny. Przymiotniki są opisywane w skali 4 stopniowej (od 1 do 4).. Osoba badania ma określić w jakim stopniu każdy z przymiotników opisuje jej obecny nastrój. Norma wiekowa dla tego badania to 16-79 rok życia (Gasiul 2007, 2010).

4. Specyfika emocji u różnych środowisk wychowawczych

4.1. Rodzina pełna

Struktura rodziny zakłada, iż każdy z członków rodziny pełni określoną rolę, do której przypisane są pewne prawa i obowiązki. Każda z ról ma swoje charakterystyczne obowiązki – inne są one dla matki, inne dla ojca, a jeszcze inne dla dziecka (Zaborowski, 1980). W sytuacji, gdy jeden z członków rodziny jest nieobecny, jego zadania i role wypełniane są przez pozostałych. Dużą wagę mają w życiu rodziny pozycje związane z władzą i autorytetem – ci z członków rodziny, którzy zajmują wyższe pozycje, silniej oddziałują na zachowania innych, mogą wywołać zamierzone reakcje lub powstrzymać je, potrafią także wpływać na podejmowane decyzje oraz opinie. Zazwyczaj najwyższe pozycje w rodzinie zajmują ojciec i matka.

Role społeczne dzieci i rodziców nie mają stałego charakteru, zmieniają się wraz z rozwojem systemu rodzinnego. Zwykle głową rodziny i jej żywicielem był ojciec, który podejmował też decyzje o ważnych dla rodziny sprawach (decydował np. o sposobie wychowania dzieci, wyborze zawodu, sposobie zarządzania środkami finansowymi rodziny). Współcześnie coraz częściej obok ojca żywiciela staje matka, co prowadzi do stagnacji roli ojca-głowy rodziny, a w niektórych rodzinach wręcz do przejęcia roli głowy rodziny przez matkę i pojawienia się równorzędnych stosunków pomiędzy rodzicami (Zaborowski, 1980). We współczesnej rodzinie widoczne są przekształcenia ról ojca i matki, które wynikają z pracy zawodowej kobiety. Coraz częściej obserwować można ojców uczestniczących w zajęciach i pracach domowych oraz w wychowywaniu dzieci. Udział w takich czynnościach zacieśnia jego stosunki z żoną i dziećmi, dzięki czemu może lepiej

Uzyskaj pomoc - poprawaprac.pl

zrozumieć członków swojej rodziny oraz ich potrzeby. Charakterystyczną cechą współczesnej rodziny jest także wymiennosc ról i zadań pomiędzy rodzicami – zależy ona od wieku dzieci i warunków materialnych i pojawia się w tych rodzinach, w których oboje rodziców przejawia dojrzałość emocjonalną i społeczną. W wielu rodzinach rodzice wspólnie podejmują decyzje o najważniejszych sprawach, jak np. metody wychowawcze, zarządzanie zasobami finansowymi rodziny itd. Matka, w węższym lub szerszym zakresie, poświęca się opiece i wychowaniu dzieci, utrzymywaniu porządku w domu i gotowaniu lub innych czynnościom gospodarczym w zależności od aktywności zawodowej matki. Zwykle do roli matki należy także podtrzymywanie w rodzinie atmosfery akceptacji, wyrozumiałości i wsparcia, kultywowanie tradycji, dbanie o harmonijność współżycia oraz dobre samopoczucie wszystkich członków rodziny. Bardzo ważna dla klimatu rodzinnego oraz wzajemnego pożycia rodziców jest rola matki jak partnerki męża (Zaborowski, 1980).

Spoleczna rola matki obejmuje także bardzo ważny składnik, jakim jest obdarzenie dzieci uczuciem, opiekowanie się nimi i zaspokajanie ich potrzeb biologicznych i emocjonalnych. Zadaniem matki jest dbać o ciepło w rodzinie i właściwy klimat emocjonalny, a jej miłość do dziecka powinna być bezwarunkowa – matka kocha wszystkie cechy dziecka i nie wymaga od niego, by w jakiś sposób zasłużyło na jej miłość. Dziecko kochane przez matkę wierzy, że jest osobą wartościową, ma świadomość swoich zdolności i chce się rozwijać. Matka jest też wzorem kobiety zarówno dla dziewczynki, jak i dla chłopca (Zaborowski, 1980). Nie sposób nie zauważyć, że rola matki jest nierozzerwalnie związana z macierzyństwem i opieką nad dziećmi, co czasami sprzeczne jest z jej rolą zawodową. Praca zawodowa nie musi jednak odbijać się na rolach matki, a za to wzbogaca kobietę psychicznie.

Matka jest ze swoim dzieckiem związana od poczęcia – dotyczy to zarówno przebiegu ciąży i porodu, jak i pierwszych lat życia dziecka. Są jednak matki, które przejawiają męskie cechy, źle czują się w swojej roli i są oschłe uczuciowo – opieka nad potomstwem jest więc przez nie postrzegana jako konieczność i stanowi czynnik wywołujący silne napięcie emocjonalne. Odczuwane napięcie może być rozładowywane poprzez wrogie i agresywne zachowania w stosunku do męża lub dzieci. Potomstwo wychowywane w takiej rodzinie może przejawiać zaburzenia w rozwoju emocjonalnym i społecznym. W przypadku dziewczynek, które identyfikują się z taką matką, pojawiają się męskie postawy, które utrudniają założenie przez nie same rodziny i podjęcie oraz właściwe wypełnianie roli matki. Chłopcy natomiast stają się agresywni, mają skłonność do przestępczości oraz objawy nerwicowe (Zaborowski, 1980).

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Niekiedy matka nie potrafi wypełniać swojej roli w wyniku negatywnych doświadczeń emocjonalnych wyniesionych ze swojej rodziny – sama potrzebuje wówczas ciepła i miłości, jest dziecinna, skoncentrowana na sobie, domaga się zainteresowania, troski i uczucia od męża i dzieci. Takie matki swoim zachowaniem nie są w stanie zaspokoić potrzeb swoich dzieci, nie zapewniają im także poczucia bezpieczeństwa, co przyczynia się do tego, że dzieci odczuwają ogromny niepokój i cierpią na nerwicę (zmiany nastrojów, nadmierna wrażliwość).

Rola ojca w rodzinie polega na wdrażaniu dziecka do przestrzegania norm społecznych – aktywny udział ojca w wychowaniu umożliwia dziecku osiągnięcie dojrzałości społecznej. Ojciec powinien być konsekwentny i stanowczy i przejawiać pewną surowość, chociaż należy też podkreślić, że interwencje, krzyk a także stosowanie kar fizycznych w złości nie przyniosą oczekiwanych skutków, budzą z reguły opór i bunt. Z reguły matka jest osobą mniej energiczną niż ojciec i nie dysponuje takim autorytetem jak on, a więc trudno jej go zastąpić i przejąć jego funkcje. Ojciec zwykle zaabsorbowany jest pracą zawodową, co utrudnia mu wypełnianie obowiązków rodzinnych, a w efekcie nie jest on tak bardzo związany z dziećmi i nie przejawia dużego zainteresowania ich sprawami. W związku z niską kontrolą zachowań przez ojca i braku reakcji na negatywne zachowania, mogą się u dzieci formować postawy agresywne, prowadzące do przestępczości, u dzieci nie może się bowiem rozwinąć mechanizm samokontroli i poczucia moralnego.

Podobnie jak matki, które mogą mieć cechy męskie, tak i ojcowie mogą mieć cechy, które nie odpowiadają w pełni jego roli. Zdarza się, że ojca charakteryzuje niska pewność siebie oraz chwiejność w podejmowaniu decyzji, co sprawia, że dzieci nie mają poczucia bezpieczeństwa, ich samoocena nie jest wspierana i wzmacniana. Taka sytuacja rodzinna może wywołać – szczególnie u chłopców – niepokój, który skutkuje nieśmiałością oraz przyjęciem przez dziecko postaw lękowych.

W rodzinie ojciec jest reprezentantem życia społecznego – wprowadza dziecko w świat norm społecznych, a więc oczekuje od niego posłuszeństwa; jeśli dziecko nie jest posłuszne, ojciec nie darzy go już tak silnym uczuciem. Dla syna ojciec jest wzorem do naśladowania i pierwszym mężczyzną, z którym nawiązuje relacje – więź ojca z synem jest bardzo ważna dla właściwego identyfikowania się z posiadaną płcią (Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 2014). Chłopiec, naśladowując ojca, przejmuje jednocześnie wzór roli ojca i męskich zachowań – aby jednak mogło do tego dojść, konieczne są pozytywne więzi uczuciowe łączące ojca i syna. Jeśli relacje te nie są poprawne, dochodzi wówczas do odrzucenia postaw reprezentowanych przez ojca (Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 2014).

Uzyskaj pomoc - poprawaprac.pl

4.2. Rodzina niepełna

Rodzina niepełna jest jedną z coraz częściej występujących form życia w naszym społeczeństwie. Kult jednostki, wolności, zrównanie praw kobiet i mężczyzn, przeciwdziałanie przemocy rodzinnej powodują, że część osób decyduje się na samotne rodzicielstwo (Zaborowski, 1980, Grochocińska 1990).

Tyszka (2003) opisuje rodzinę niepełną jako grupę społeczną, w której rodzic – matka lub ojciec – wypełnia wszystkie zadania rodzicielskie mające na celu zarówno zabezpieczenie materialne, jak i prowadzenie domu, wychowywanie dzieci i zabiegi o więzi uczuciowe w rodzinie. Z kolei Siudem (2008), definiuje rodzinę niepełną jako rodzinę pozbawioną matki lub ojca. Dziecko wychowywane jest w niej przez jednego z rodziców. Najczęściej model ten stanowi układ matka – dziecko (dzieci), typ: ojciec – dziecko lub dzieci występuje znacznie rzadziej. Terminem „rodzina niepełna” określa się niekiedy rodziny, w których brak jest obojga rodziców, a dzieci wychowują dziadkowie, starsze rodzeństwo lub krewni. Rodziny niepełne stanowią również rodziny niekompletne, niebędące wcześniej rodzinami pełnymi oraz rodziny zdekompletowane, które uległy rozbiciu, np. w wyniku śmierci rodzica, rozwodu lub separacji. Cechą charakterystyczną dla tego rodzaju struktury jest fakt, że samotny rodzic wszystkie zadania opiekuńczo-wychowawcze (tj. zabezpieczenie materialne, prowadzenie domu, wychowywanie dzieci, pielęgnowanie więzi rodzinnych) wypełnia samodzielnie. Stanowi to poważne utrudnienie w realizacji podstawowych obowiązków rodzicielskich.

Rodzina niepełna może być postrzegana jako rodzina niepełna: pozytywna – zdrowa, wydolna finansowo, wychowawczo i opiekuńczo, stabilna i zamożna. Może również być postrzegana jako rodzina niewydolna wychowawczo, finansowo, zagrożona dezorganizacją, z problemami zdrowotnymi a nawet jako rodzina patologiczna.

Sytuacja dziecka dorastającego w rodzinie niepełnej uzależniona jest w dużej mierze od przyczyny jej niekompletności. Niepełność rodziny może być rezultatem: śmierci jednego z małżonków, rozwodu lub separacji, samotnego rodzicielstwa (urodzenia pozamałżeńskie, porzucenie rodziny przez jednego z rodziców, przedwczesne macierzyństwo, świadoma decyzja matki o posiadaniu dziecka bez małżeństwa).

Śmierć jednego z rodziców powoduje całkowite zerwanie z nim więzi i poczucie osamotnienia dziecka. Musi ono uporać się z trudnościami wynikającymi ze stratą jednego z członków rodziny. Szuka wtedy bliskości, wsparcia i zrozumienia, a jeśli tego nie znajduje, izoluje się od innych ludzi i buduje z nimi negatywne relacje. Może to przyczynić się do

Uzyskaj pomoc - poprawaprac.pl

powstania trudności w nauce i w relacjach z rówieśnikami. Dlatego też szczególnie ważne jest okazanie wsparcia ze strony otoczenia. Prawidłowe przejście etapu żałoby jest niezwykle ważne dla rozwoju emocjonalnego dziecka.

W przypadku rozwodu, dziecko często traci poczucie bezpieczeństwa, staje się podejrzliwe, może odczuwać złość, smutek, a także zazdrość wobec rówieśników z pełnych rodzin. Rozpad więzi rodzicielskiej wiąże się z odrzuceniem, zerwaniem poczucia wspólnoty, uczuciem pokrzywdzenia, tęsknotą i samotnością. Po rozwodzie dzieci zwykle zostają przy matce, co stanowi dla ojca utrudnienie w codziennych kontaktach. Staje się on rodzicem okazjonalnym, niestawiającym tak wielu wymagań jak matka, zapewniającym rozrywkę, nagrody i przyjemności. Opieka nad dzieckiem ma charakter niecodzienny i świąteczny. Rodzic, z którym pozostaje dziecko (najczęściej matka), obarczony jest większą ilością obowiązków i problemów, a jego stan emocjonalny przenosi się niejednokrotnie na dziecko, które w zaistniałej sytuacji staje się jeszcze bardziej bezradne, boryka się z poczuciem osamotnienia i bezsilności. (Grochocińska, 1990; Janicka, 2010).

Urodzenie dziecka poza związkiem małżeńskim często skutkuje przekazywaniem dziecku poglądu, że zakładanie rodziny jest czymś negatywnym. Kobiety z rodzin niepełnych mają często wrogi stosunek do mężczyzn. Dziecko pozbawione rodzica (najczęściej ojca) obdarzane jest jednobiegunową, często niedojrzałą miłością matki, a przez brak wzorców poprawnych relacji międzyludzkich, ma większe problemy z nawiązywaniem kontaktów międzyludzkich. Nadmiernie ochronna postawa matek może wyzwolić w dziecku postawę obronną, przejawiającą się nawet w agresywności w stosunku do matki. W wielu przypadkach, rodziny matek niezamężnych wywodzą się ze środowisk patologicznych. Wypełnianie obowiązków rodzicielskich przez matkę wymaga wielkiego wysiłku, podejmowania dodatkowych prac zarobkowych, by zapewnić dziecku odpowiednie warunki bytowe. Powoduje to ograniczenie czasu na kontakty z dzieckiem osłabia zdrowie, również psychiczne (Janicka, 2010)

Cechą charakterystyczną dla wszystkich rodzin niepełnych jest gorsza niż w przypadku rodzin pełnych, sytuacja materialna, która może powodować trudności w zaspokajaniu potrzeb bytowych dziecka i rodzica. Problemy te mogą być uwarunkowane różnymi okolicznościami, np. nieuregulowaną sytuacją prawną, niskim wykształceniem lub nieregularnym otrzymywaniem alimentów. Opieka nad dzieckiem sprawowana tylko przez jedną osobę powoduje dość często trudności wychowawcze. Brak normalnej atmosfery, w której

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

prawidłowe relacje między matką a ojcem stają się wzorem postępowania dla dzieci, stanowi poważny deficyt wychowawczy (Siudem, 2008).

W rodzinach niepełnych naruszane często zostaje podstawowe poczucie bezpieczeństwa u dziecka, pogłębiane niejednokrotnie przez nieszczęśliwego rodzica, który doświadczył rozpadu swego małżeństwa. Wskutek tego dziecko może w późniejszym wieku przejawiać w relacjach interpersonalnych postawę nieufną, przeżywać stany napięcia lub doświadczać ciągłego poczucia irytacji, niedostatecznego panowania nad sobą, nadpobudliwości. Niepełność rodziny wpływa również na wzrost poziomu agresji, wrogości i poczucia winy. Chłopcy z rodzin rozbitych częściej dopuszczają się kłamstwa, kradzieży, niszczenia czy zaniedbywania obowiązków szkolnych. U dziewcząt natomiast można zauważyć nadmierną koncentrację uczuciową i negatywny stosunek do ról małżeńskich i rodzinnych. Jednak nie zawsze niepełna struktura rodziny powoduje zaburzenia w zachowaniu dzieci. Chłopcy, którzy zostali pozbawieni opieki ojcowskiej, ale z matką łączył ich głęboki, emocjonalny stosunek z matką, rzadziej podejmują się zachowań ryzykownych i wchodzą w konflikty z prawem. Atmosfera i konflikty między rodzicami szkodzą dziecku, ale prawidłowe relacje z jednym z rodziców mogą zniwelować efekt skłóconego i nieszczęśliwego domu (Grochocińska, 1990; Janicka, 2010).

Oddziaływanie rodziców w domu rodzinnym na emocjonalność dziecka kształtuje przystosowanie społeczne dziecka i nabywanie przez nie umiejętności nawiązywania pozytywnych kontaktów z innymi ludźmi. Jest bardzo silne i niezależne od czasu trwania. Wzajemne interakcje między członkami rodziny, zamierzone oddziaływania wychowawcze, przyczyniają się do jego psychicznego i fizycznego rozwoju. Większość współczesnych rodzin opiera się na stosunkach partnerskich, a role matki i ojca cechują głównie różnice jakościowe wynikające z różnic osobowościowych i odrębności płci. Zaburzenie struktury wskutek śmierci, rozwodu lub separacji powoduje zmianę całego stylu życia rodzinnego i może, ale nie musi prowadzić do zaburzeń procesu rozwoju i uspołeczniania dziecka, ponieważ osoba wychowująca dziecko może stworzyć warunki kompensujące brak rodzica. Badania wskazują, że dla dziecka lepsze jest funkcjonowanie w rodzinie niepełnej, niż rodzinie dysfunkcyjnej. Zaangażowanie i dojrzała miłość jednego rodzica może pozwolić na zaspokojenie potrzeb dziecka i zbudowanie silnych więzi rodzinnych. Stosowanie przez samotnych rodziców prawidłowych metod wychowawczych, a także korzystanie z różnych form specjalistycznej pomocy jest podstawą właściwego rozwoju dzieci i może być źródłem sukcesów wychowawczych (Siudem, 2008).

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

4.3. Rodzinny dom dziecka

W literaturze przedmiotu wielu autorów (Badora, 2005; Kleniewska, 2008; Sadowska, 2003) różnie definiuje rodzinny dom dziecka. Według Sadowskiej (2003) jest to placówka zapewniająca opiekę częściową lub całkowitą dzieciom pozbawionym opieki rodziców biologicznych. Rodzinne domy dziecka udowodniły już swoją wartość i przydatność i bardzo dobrze uzupełniają inne formy opieki nad dzieckiem jej pozbawionym. Zdaniem autorki jest to przykład placówki kameralnej, prorodzinnej. Kleniewska (2008) uważa, że rodzinne domy dziecka mogą być alternatywnym wobec rodzin zastępczych rozwiązaniem zapewnienia dziecku opieki. Wspomina, że rodzinny dom dziecka dostarcza podopiecznemu wzoru funkcjonowania prawidłowo działającej rodziny, w której życiu może on uczestniczyć. Badora (2005) pisze o tym, że rodzinny dom dziecka jest podstawową placówką wśród placówek rodzinnych. Zadaniem rodzinnego domu dziecka jest zapewnienie podopiecznym całodobowej, ciągłej lub okresowej opieki i wychowanie w warunkach zbliżonych do domu rodzinnego. Autorka podkreśla, że pobyt dziecka w placówce rodzinnej powinien mieć charakter przejściowy - do czasu powrotu do rodziny naturalnej lub znalezienia rodziny adopcyjnej czy zastępczej. W opinii Kusio rodzinny dom dziecka jest formą pośrednią między domem rodzinnym a rodziną zastępczą. Autorka pisze, że

Rodzinny dom dziecka jest instytucją niewielką, pomyślaną na wzór rodzin wielodzietnych. [...]. Z punktu widzenia funkcji i celów, które przyświecają rodzinnym domom dziecka, są one takie same, jak stojące przed rodzinami zastępczymi, natomiast patrząc z perspektywy prawno-organizacyjnej - rodzinne domy dziecka bliższe są opiece zakładowej niż rodzinnej (Kusio, 1998, s. 16).

Na podstawie analizy dotychczasowych ustaleń można sformułować następujące cele rodzinnego domu dziecka: zapewnienie dziecku całodobowej lub częściowej opieki i warunków do prawidłowego rozwoju, stworzenie dla dzieci z rodzin dysfunkcyjnych okazji do poznania wzoru prawidłowo działającej rodziny.

Poszczególne badacze problematyki opieki zastępczej akcentują różne wymiary aspekty funkcjonowania rodzinnych domów dziecka. Kusio (1998) zwraca szczególną uwagę na to, że rodzinne domy dziecka są bliższe opiece zakładowej, niż rodzinnej ze względu na dużą liczbę przebywających w nich dzieci i zaznacza, że prowadzący taki dom dostaje miesięczne wynagrodzenie, a więc opieka nad dzieckiem jest odpłatna. Natomiast Sadowska (2003) akcentuje prorodzinny charakter rodzinnego domu dziecka. Badora (2005) skupia uwagę na

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

charakterze i wymiarze czasowym przebywania podopiecznych w rodzinnym domu dziecka. Píše ona (s. 312), że „Rodzinny dom dziecka jest placówką, która stwarzając warunki życia zbliżone do rodzinnych, daje większe niż inne placówki możliwości indywidualizowania procesu opiekuńczo-wychowawczego, lepszego dostosowania działań do specyficznych potrzeb każdego dziecka”. Rodzinne domy dziecka pomagają dzieciom powrócić do normalnego funkcjonowania, przezwycięzać trudności i braki edukacyjne, przywracają prawidłowy obraz człowieka, zapewniają poczucie bezpieczeństwa, spokój i akceptację, której dzieciom często brakuje. Tym samym troszczą się o prawidłowy rozwój emocjonalny dziecka, który nierzadko jest mocno zaburzony.

4.4. Struktura środowiska wychowawczego a klimat emocjonalny

Determinanty kompetencji emocjonalnych związane z kontaktami interpersonalnymi dotyczą głównie rozwoju emocjonalnego dziecka rozpatrywanego w kontekście środowiska rodzinnego. Dla kształtowania kompetencji emocjonalnych istotne znaczenie ma prawidłowo funkcjonująca rodzina dziecka, w której istnieją pozytywne wzorce reakcji emocjonalnych, dzieci mają poczucie bezpieczeństwa, wsparcia, a także doświadczają miłości rodzicielskiej. Z perspektywy rozwoju emocjonalnego istotną wartość przypisuje się rodzajowi przywiązania obserwowanego między rodzicem a dzieckiem w okresie niemowlęcym. Uważa się bowiem, że wiedza przyswojona w tego typu związku jest uogólniana na inne rodzaje relacji, by w fazie końcowej stać się elementem stylu uczuciowego, charakteryzującego każdego człowieka odrębnie. Z badań wynika, że istnieje ścisły związek między jakością wczesnych relacji rodzic - dziecko a reakcjami dziecka dotyczącymi przejawiania empatii. Stwierdzono, że dzieci przejawiające tzw. bezpieczny styl przywiązania częściej okazywały współczucie rówieśnikom niż dzieci przejawiające style przywiązania pozbawione poczucia bezpieczeństwa (Eisenberg, 2005).

Warto zwrócić uwagę na wyniki badań empirycznych stwierdzających, że u dzieci 3-letnich, pewnie przywiązanych do swoich matek obserwowano wyższy poziom uspołecznienia, kompetencji emocjonalnych, zdolności do współpracy, wytrwałości, oraz samokontrolę niż u dzieci niepewnie przywiązanych do matek. Dzieci cechujące się ambiwalentnym stylem przywiązania zachowywały się zwykle prowokująco, antagonistycznie, były impulsywne, napięte a czasem bezradne. Z kolei dzieci z unikającym wzorcem przywiązania częściej

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

charakteryzowały zachowania wrogie, powściągliwe oraz izolacja społeczna od innych dzieci (Rostowski, 2003).

Przeprowadzone w tym zakresie badania upoważniają także do stwierdzenia, iż dzieci z silnym poczuciem zaufania do innych i poczuciem bezpieczeństwa w późniejszym wieku były mniej skoncentrowane na zaspokajaniu swoich potrzeb a bardziej skłonne do reagowania na potrzeby innych niż dzieci z niskim poczuciem bezpieczeństwa.

Zatem podkreśla się związek między wczesną więzią z innymi, a reagowaniem emocjonalnym. W literaturze przedmiotu można znaleźć wyniki badań wskazujące, że jakość relacji z najbliższymi osobami w ciągu pierwszych dwóch lat życia może w znaczący sposób determinować reakcje empatyczne w późniejszym wieku (Davis, 1999; Roth-Hananiaa i in. 2011).

Nadal w wielu społeczeństwach normę społeczną stanowi rodzina o pełnej strukturze, która jest modelem rodziny opartym na nierozzerwalnym związku małżeńskim, składającym się z rodziców i dzieci. Tak rozumiana rodzina stanowi potencjalnie najlepsze środowisko dla rozwoju swych członków (Marynowicz-Hetka, 1980; Rostowska, 2006).

W literaturze przedmiotu można spotkać zgodnie opinie autorów definiujące termin klimat rodzinny (często stosowany zamiennie z terminem atmosfera emocjonalna) (Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 2014; Sołowiej, 2003).

Funkcjonowanie w rodzinach o zaburzonej strukturze, tj. niepełnych i zrekonstruowanych jest często utrudnione występującymi problemami o charakterze psychicznym, które zwykle dotyczą dzieci jak i dorosłych członków rodziny.

Należą do nich m.in.

- zaburzenia więzi z najbliższymi członkami rodziny
- zaburzenia lub brak poczucia bezpieczeństwa labilność atmosfery rodzinnej
- zjawiska poszerzenia oraz pomieszania ról w rodzinie niedostępność lub brak obserwacji wzorców rodziców obu płci konflikt lojalności (Lewandowska-Walter, 2006).

Mając na uwadze wymienione wyżej obszary trudności psychologicznych, które w różnym stopniu i nasileniu zakłócają funkcjonowanie rodzin o zróżnicowanej strukturze zakłada się, iż jakość klimatu rodzinnego w tychże rodzinach jest niższa niż w rodzinach o pełnej strukturze. W oparciu o literaturę przedmiotu można stwierdzić, iż niska jakość klimatu emocjonalnego rodziny skutkuje zahamowaniem lub opóźnieniem rozwoju kompetencji emocjonalnych u dzieci i młodzieży a także innymi niekorzystnymi konsekwencjami dla ich

Uzyskaj pomoc - poprawaprac.pl

rozwoju jak wzrost agresywności, nieprzystosowanie społeczne, przestępczość czy nadużywanie środków odurzających (Main, George, 1985 za Zimbardo, Gerrig, 2014; Plopa, 2004).

Można przewidywać, iż rozwój kompetencji emocjonalnych młodzieży, wychowywanej w rodzinach charakteryzujących się wysoką jakością klimatu emocjonalnego będzie pełniejszy, chociażby ze względu na fakt, iż jednostka będzie miała dostęp do pozytywnych wzorców, które wyrażają ekspresję emocjonalną, wrażliwość i współczucie dla innych. Stanowi to podstawę przyszłych, bliskich relacji z innymi osobami, które prawdopodobnie będą satysfakcjonujące i zdecydowanie przyczyniające się do trwałości związków małżeńskich (Spitzberg i Cupach, 2002, za: Wałęcka-Matyja, 2012). Istnieje bowiem prawidłowość wskazująca na bardzo duże prawdopodobieństwo powielania wzorów funkcjonowania emocjonalnego rodziców przez adolescentów szczególnie w relacjach z innymi bliskimi osobami.

Wychowanie w rodzinie cechującej się dobrym klimatem emocjonalnym sprzyja także lepszemu przystosowaniu do zmian życiowych, przejawianiu większej plastyczności zachowań i postaw w różnorodnych sytuacjach społecznych. Ponadto osoby z rodzin o pozytywnej atmosferze cechują się niższymi wskaźnikami lęku, depresji czy poczucia samotności niż osoby z rodzin o niskiej jakości klimatu emocjonalnego. Młodzież żyjąca w środowisku rodzinnym, umożliwiającym obserwację dorosłych członków rodziny przejawiających pozytywne wzorce emocjonalne rozwija umiejętność rejestrowania nawet subtelnych fluktuacji klimatu społecznego rodziny, a także innych grup społecznych, np. grup rówieśniczych. Ma to istotne znaczenie dla funkcjonowania społecznego nie tylko w sferze prywatności, ale również w sferze zawodowej. Stwierdzono bowiem empirycznie, że zdolności i umiejętności komunikacyjne stanowią istotny element będący wyznacznikiem skuteczności pracy nauczycieli, powodzenia w sytuacji rozmów kwalifikacyjnych czy też w osiągnięciu statusu zawodowego (Spitzberg i Cupach, 2002, za: Wałęcka-Matyja, 2012).

Zaznacza się, że rozwojowi kompetencji emocjonalnych sprzyja także środowisko pozarodzinne, które zaspokaja emocjonalne potrzeby dziecka, zniechęca do nadmiernej koncentracji na sobie, przez co daje możliwość eksponowania emocjonalnych potrzeb innych. Zachęca też dziecko do doświadczania szerokiego zakresu emocji, dostarcza możliwości obserwowania i uczestniczenia w interakcjach społecznych, wyzwalających emocjonalną wrażliwość.

Uzyskaj pomoc - poprawaprac.pl

Czy można sądzić, iż inne środowisko wychowawcze niż rodzina pełna, np. rodzina monoparentalna czy zrekonstruowana będzie sprzyjało rozwojowi kompetencji emocjonalnych młodzieży? Z przeprowadzonych badań (Walęcka-Matyja, 2012) wynika, że adolescenti obu płci z rodzin monoparentalnych i zrekonstruowanych częściej niż adolescenti z rodzin pełnych dostrzegali niską jakość klimatu emocjonalnego w rodzinie pochodzenia. Zakłada się, że było to równoznaczne z przejawianym brakiem zadowolenia z charakteru relacji wewnątrzrodzinnych oraz specyficznych wzorców interakcji w rodzinie, w dużej mierze uwarunkowanych jej strukturą. Rozkład procentowy wyborów dokonywanych przez respondentów pozwala też stwierdzić, iż młodzież z rodzin zrekonstruowanych nieco lepiej oceniała jakość klimatu emocjonalnego swych rodzin niż młodzież z rodzin monoparentalnych (Walęcka-Matyja, 2012). Uzyskane wyniki mogą świadczyć o pewnych długoterminowych, psychologicznych konsekwencjach tak silnie naznaczonych emocjami zjawisk jak rozwód. Naruszają one bowiem podstawowe poczucie bezpieczeństwa u dziecka i powodują trudności w prawidłowym zaspokajaniu potrzeb emocjonalnych. Można przewidywać, iż młodzież z tychże rodzin będzie cechować niższy poziom kompetencji społecznych niż młodzież z rodzin pełnych czy zrekonstruowanych (Walęcka-Matyja, 2012). Zaznacza się, że deficyty w zakresie umiejętności społecznych są niekorzystne dla rozwoju oraz utrudniają przystosowanie się do środowiska prowadząc zwykle do podejmowania zachowań ryzykownych i nieaprobowanych społecznie, jak np. przemoc, wandalizm (Spitzberg i Cupach, 2002, za: Walęcka-Matyja, 2012).

2. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

1. Pytania i hipotezy badawcze

Mając na uwadze zaprezentowane powyżej przesłanki teoretyczne i empiryczne sformułowano problem badawczy, który można wyrazić w następujących pytaniach:

Pytanie badawcze 1: Czy płeć różnicuje inteligencje emocjonalną?

Pytanie badawcze 2: Czy środowisko wychowawcze różnicuje inteligencje emocjonalną?

Pytanie badawcze 3: Czy płeć różnicuje nastrój?

Pytanie badawcze 4: Czy środowisko wychowawcze różnicuje nastrój?

Pytanie badawcze 5: Czy płeć różnicuje uczucia?

Pytanie badawcze 6: Czy środowisko wychowawcze różnicuje uczucia?

Hipotezy badawcze:

H1. Kobiety w porównaniu do mężczyzn odznaczają się większą inteligencją emocjonalną.

H2. Środowisko wychowawcze różnicuje inteligencję emocjonalną. Osoby z pełnych rodzin wykazują największą inteligencją emocjonalną, a osoby z domu dziecka najmniejszą inteligencją emocjonalną.

H3. Kobiety w porównaniu do mężczyzn wykazują większe nasilenie pobudzenia napięciowego i mniejszy ton hedonistyczny.

H4. Osoby w pełnych rodzin wykazują większe nasilenie tonu hedonistycznego i mniejsze pobudzenie napięciowe w porównaniu do osób z niepełnych rodzin i osób z domu dziecka.

H5. Kobiety w porównaniu do mężczyzn wykazują większe zaangażowanie uczuciowe i większe nasycenie uczuciami negatywnymi.

H6. Osoby z pełnych rodzin cechują się większym zaangażowaniem uczuciowym i większym nasyceniem uczuciami pozytywnymi a porównaniu do osób z rodzin niepełnych i osób z domu dziecka.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

2. Narzędzia badawcze

2.1. PKIE - Popularny Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej

Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalne (PKIE), autorstwa: Aleksandra Jaworowska, Anna Matczak, Anna Ciechanowicz, Joanna Stańczak, Ewa Zalewska. Popularny Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej oparty jest na koncepcji inteligencji emocjonalnej stworzonej przez amerykańskich psychologów P. Saloveya i J.D. Mayera. W myśl tej koncepcji inteligencja emocjonalna rozumiana jest jako zbiór różnych zdolności o charakterze poznawczym, dzięki którym człowiek wykorzystuje własne emocje przy rozwiązywaniu problemów nie tylko emocjonalnych. Jest to papierowa wersja kwestionariusza do samobadania wydanego w wersji komputerowej. PKIE składa się 94 pozycji o charakterze samoopisowym. Osoba badana każdorazowo ocenia na skali pięciopunktowej stopień, w jakim każde stwierdzenie odnosi się do niej samej. Kwestionariusz pozwala na obliczenie wyników w czterech skalach czynnikowych oraz wyniku ogólnego. Skale wchodzące w skład PKIE, to: AKC - akceptowanie, wyrażanie i wykorzystywanie własnych emocji w działaniu, EMP - empatia, czyli rozumienie i rozpoznawanie emocji innych ludzi, KON - kontrola, także poznawcza, nad własnymi emocjami oraz ROZ - rozumienie i uświadamianie sobie własnych emocji. Wysoka zgodność wewnętrzną wyniku ogólnego, niższe wartości współczynników dla poszczególnych skal. Trafność potwierdzona na drodze analiz czynnikowych i korelacji z kwestionariuszem INTE. Normy: dla uczniów w wieku 14 - 20 lat oraz dla dorosłych w wieku od 18 do 71 lat (próby incydentalne).

2.2. UMACL - Przymiotnikowa Skala Nastroju UMACL

Skala służy do pomiaru nastroju, rozumianego jako doświadczenie afektywne o umiarkowanym czasie trwania (co najmniej kilka minut), niezwiązane z obiektem lub związane z quasi obiektem, obejmujące trzy wymiary rdzennego afektu: pobudzenie napięciowe, pobudzenie energetyczne, tonus hedonistyczny. Opis: UMACL składa się z arkusza, na którym wydrukowanych jest 29 przymiotników. Osoba wypełniająca ma za zadanie określić na czterostopniowej skali (od zdecydowanie tak do zdecydowanie nie) w jakim stopniu każdy z nich opisuje jej obecny nastrój. Rzetelność: wysokie współczynniki zgodności wewnętrznej dla

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

wszystkich trzech skal. Trafność: potwierdzona na drodze analizy czynnikowej oraz wykazane korelacje z miarami funkcji poznawczych i cech osobowości. Skala UMACL różnicuje osoby z rozpoznaną depresją. Normy: dla osób w wieku od 16 do 79 roku życia (próba ogólnopolska).

2.3. Lista uczuć Hermansa

Lista uczuć Hermansa – jest to drugi etap Metody Konfrontacji z Sobą opartej na fenomenologicznej koncepcji osobowości H. J. M. Hermansa. Służy on do badania klimatu emocjonalnego jednostki. Do badania komponentu emocjonalnego używa się jednego z kilku istniejących standardowych zestawów terminów afektywnych, z których każdy daje się odnieść do rozmaitych wartościowań sformułowanych przez jedną osobę oraz do systemów wartościowań różnych osób. Arkusz składa się z listy 24 uczuć. Mając do dyspozycji skalę od 1 (nigdy) do 5 (bardzo często) osoba badana ma stwierdzić, jak często na co dzień występuje dane uczucie. W wyniku takiej oceny możliwe jest wyliczenie dla każdego z wartościowań szeregu wskaźników, spośród których podstawowe to S – suma punktów dla uczuć wyrażających tendencję do umocnienia siebie; O – suma punktów dla uczuć dotyczących kontaktu i zjednoczenia z innymi; P – suma punktów dla uczuć uważanych na ogół za pozytywne; N – suma punktów dla uczuć uważanych na ogół za negatywne. Wszystkie cztery wskaźniki, wyliczone dla konkretnego wartościowania, tworzą jego wzorzec afektywny (S, O, P, N). Na podstawie tego wzorca wyróżnia się typy wartościowań: +S – autonomia i sukces – występuje, gdy uczucia związane z umacnianiem siebie dominują nad uczuciami odnoszonymi się do kontaktu i zjednoczenia z innymi, a uczucia pozytywne przeważają nad negatywnymi; -S – agresja i złość – obecne, gdy uczucia związane z umacnianiem siebie są częstsze i silniejsze niż uczucia dotyczące kontaktu i zjednoczenia z innymi a zarazem przewagę uzyskują uczucia; +O – jedność i miłość – doświadczane, gdy uczucia odnoszące się do kontaktu i zjednoczenia z innymi dominują nad uczuciami związanymi z umacnianiem siebie, a uczucia pozytywne przeważają nad negatywnymi; -O – niezaspokojona tęsknota – spotykane, gdy uczucia dotyczące kontaktu i zjednoczenia z innymi dominują nad uczuciami związanymi z umacnianiem siebie, czemu towarzyszy przewaga uczuć negatywnych; -LL – bezsilność i izolacja – mamy z nim do czynienia, gdy następuje wy tłumienie tendencji do umacniania siebie oraz do kontaktu i zjednoczenia z innymi co wywołuje negatywne uczucia; +HH – siła i jedność – oznacza zaspokojenie tendencji do umacniania siebie oraz do kontaktu i zjednoczenia z innymi.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

3. Opis próby badawczej i organizacja badań

W przeprowadzonym badaniu, którego celem było sprawdzenie czy istnieją różnice międzygrupowe w zakresie poziomu inteligencji emocjonalnej, nastroju oraz uczuć pomiędzy badanymi kobietami i mężczyznami z rodzin pełnych, niepełnych oraz osób wychowanych w domu dziecka wzięło udział 120 osób. W każdej grupie badawczej: domy pełne, domy niepełne i domy dziecka znalazło się po 40 osób, w tym po 20 kobiet i po 20 mężczyzn w grupie wiekowej od 18 do 19 lat. Osobami badanymi są mieszkańcy miasta poniżej 20 tys. mieszkańców. Badania zostały przeprowadzone indywidualnie oraz były anonimowe.

Reasumując wszystkie grupy były równoliczne, przebadanych było w każdej grupie po 40 osób po 20 kobiet i po 20 mężczyzn. Badani to bardzo młode osoby wkraczający dopiero w życie dorosłe.

Badania odbyły się w trzech domach dziecka, w miesiącu marcu i kwietniu. Wybór domów dziecka był uzależniony od zgody Pani dyrektor. W każdym domu dziecka badanie przeprowadzono na świetlicy, gdzie rozdano wszystkim chętnym osobom w uczestniczeniu w badaniach kwestionariusze i poproszono ich o wypełnienie testów. Czas trwania badania wyniósł około godziny.

Kolejne badania przeprowadzono w Liceum Ogólnokształcącym na lekcjach godziny wychowawczej. Badanych uczniów poproszono o zaznaczenie na kwestionariuszu symbol RP – rodzina pełna lub RN – rodzina niepełna. Na tej podstawie wyodrębniono dwie grupy, z rodzin pełnych i rodzin niepełnych.

Zebrane kwestionariusze stały się podstawą bazy danych i analizy badań własnych, które przedstawiono w kolejnym trzecim rozdziale pracy.

3. ANALIZA WYNIKÓW WŁASNYCH

1. Interpretacja wyników badań własnych

Celem przeprowadzonej analizy było sprawdzenie, czy istnieją różnice międzygrupowe w zakresie poziomu inteligencji emocjonalnej, nastroju oraz uczuć pomiędzy badanymi kobietami i mężczyznami z rodzin pełnych, niepełnych oraz osób wychowanych w domu dziecka. W tym celu zastosowano dwuczynnikową analizę wariancji, gdzie zmiennymi niezależnymi były płeć (2 poziomy czynnik: kobiety vs. mężczyźni) oraz rodzina (3 poziomy czynnik: pełna vs niepełna vs dom dziecka). Taki schemat analizy pozwala na oszacowanie efektów głównych (różnice międzypłciowe oraz między poszczególnymi rodzinami) oraz efekt interakcji płci i grupy. Wielkość efektu została oszacowana za pomocą współczynnika cząstkowego η^2 , który określa wielkość wyjaśnianej zmienności wariancji przez określony efekt (Ferguson, Takane 2009). W przypadku wystąpienia istotnych statystycznie różnic przeprowadzono analizę *post-hoc* konserwatywnym testem NIR.

2. Statystyki opisowe

Przed przystąpieniem do analiz właściwych sprawdzono podstawowe statystyki opisowe wyników uzyskanych w zastosowanych kwestionariuszach. W tabeli poniżej zamieszczono statystyki opisowe uzyskane w kwestionariuszu PKIE.

Tabela 1

Podstawowe statystyki opisowe wyników uzyskanych w kwestionariuszu PKIE.

SKALA	N	MIN	MAX	M	SD	SKOŚNOŚĆ	KURTOZA
AKC	120	21	68	47,84	8,62	-0,16	-0,15
EMP	120	29	85	60,51	10,65	-0,78	0,80
KON	120	17	47	31,09	6,86	0,07	-0,66
ROZ	120	13	44	28,68	6,83	0,22	-0,40
WO	120	208	390	300,66	40,98	-0,04	-0,59

Powyższa tabela dostarcza informacji na temat parametrów rozkładu wyników uzyskanych w kwestionariuszu PKIE. Istotna jest tutaj analiza wartości współczynników skośności oraz *kurtozy*, które wskazują, czy rozkład wyników jest zbliżony do rozkładu

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

normalnego. Wartości wykraczające poza przedział $<-1;1>$ wskazują, że wyniki nie przyjmują rozkładu normalnego. W zaprezentowanej tabeli brak jest jednak takich wyników, zatem należy przyjąć, że uzyskane wyniki we wszystkich skalach PKIE są zbliżone do rozkładu normalnego. W kolejnej tabeli przedstawiono podstawowe parametry rozkładu wyników, uzyskanych w poszczególnych skalach kwestionariusza UMACL.

Tabela 2

Podstawowe statystyki opisowe wyników uzyskanych w kwestionariuszu UMACL.

SKALA	N	MIN	MAX	M	SD	SKOŚNOŚĆ	KURTOZA
TH	120	16	37	26,06	4,91	-0,15	-0,74
PN	120	10	31	18,96	4,99	0,37	-0,49
PE	120	14	39	29,14	5,16	-0,66	0,16

Również w przypadku kwestionariusza UMACL rozkład uzyskanych wyników należy uznać za zbliżony do normalnego. Wartości współczynników skośności oraz kurtozy nie wykraczają poza przedział $<-1; 1>$.

Tabela 3

Podstawowe statystyki opisowe wyników uzyskanych w liście uczuć HERMANSA.

SKALA	N	MIN	MAX	M	SD	SKOŚNOŚĆ	KURTOZA
S	120	5	24	14,18	3,71	-0,14	0,26
O	120	7	20	12,88	2,86	0,30	-0,31
P	120	13	48	30,37	6,74	0,19	-0,47
N	120	9	40	23,28	6,51	0,12	-0,50

Analiza podstawowych parametrów skal, uzyskanych poprzez zastosowanie listy uczuć Hermansa wskazuje, że rozkład wyników jest zbliżony do rozkładu normalnego.

Podsumowując należy stwierdzić, że badane grupy są równoliczne (60 kobiet vs 60 mężczyzn oraz 40 osób z rodzin pełnych vs 40 osób z rodzin niepełnych vs 40 osób z domów dziecka) oraz we wszystkich zastosowanych skalach rozkład wyników jest zbliżony do normalnego, zatem możliwe jest zastosowanie w dalszych analizach parametrycznych testów statystycznych.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

3. Inteligencja emocjonalna w grupie badawczej

W ramach pierwszej analizy sprawdzono, czy istnieją różnice w zakresie poziomu inteligencji emocjonalnej pomiędzy badanymi grupami. W tabeli poniżej zamieszczono informacje na temat wyników średnich oraz odchylenia standardowego wyników uzyskanych przez osoby badane z poszczególnych grup.

Tabela 4

Średnie wyniki uzyskane przez kobiety oraz mężczyzn z domów dziecka, rodzin niepełnych oraz pełnych w poszczególnych skalach kwestionariusza PKIE

SKALA PKIE	GRUPA	KOBIEТЫ		MĘŻCZYŹNI		OGÓŁEM	
		M	SD	M	SD	M	SD
AKC	Dom dziecka	48,80	7,82	44,95	8,62	46,88	8,36
	Rodziny niepełne	42,95	7,85	47,45	10,10	45,20	9,21
	Rodziny pełne	51,30	6,26	51,60	8,02	51,45	7,10
	Ogółem	47,68	8,04	48,00	9,23	47,84	8,62
EMP	Dom dziecka	53,40	12,10	54,20	11,69	53,80	11,75
	Rodziny niepełne	59,95	9,28	68,30	5,86	64,13	8,75
	Rodziny pełne	64,05	8,45	63,15	7,47	63,60	7,89
	Ogółem	59,13	10,84	61,88	10,37	60,51	10,65
KON	Dom dziecka	26,75	7,22	27,80	5,04	27,28	6,17
	Rodziny niepełne	29,35	5,13	35,55	6,15	32,45	6,41
	Rodziny pełne	32,45	7,53	34,65	5,06	33,55	6,43
	Ogółem	29,52	7,00	32,67	6,39	31,09	6,86
ROZ	Dom dziecka	24,55	7,40	26,70	7,38	25,63	7,38
	Rodziny niepełne	27,40	4,16	31,80	5,95	29,60	5,54
	Rodziny pełne	29,75	7,07	31,85	5,86	30,80	6,50
	Ogółem	27,23	6,63	30,12	6,78	28,68	6,83
WO	Dom dziecka	278,20	43,90	278,55	40,20	278,38	41,55
	Rodziny niepełne	287,05	30,36	325,55	36,13	306,30	38,28
	Rodziny pełne	315,15	32,57	319,45	34,67	317,30	33,27
	Ogółem	293,47	38,88	307,85	42,08	300,66	40,98

W celu sprawdzenia, czy występują różnice istotne statystycznie na wynikach uzyskanych w poszczególnych skalach kwestionariusza PKIE przeprowadzono dwuczynnikową analizę

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

wariancji. Zmiennymi niezależnymi były płeć (kobiety vs. mężczyźni oraz grupy (rodzina pełna vs. rodzina niepełna vs. dom dziecka). Uzyskany wynik zamieszczono poniżej.

Tabela 5

Testy efektów między obiektowych dla kwestionariusza PKIE.

ŹRÓDŁO ZMIENNOŚCI	SKALA	TYP III SUMY KWADRATÓW	DF	ŚREDNI KWADRAT	F	ISTOTNOŚĆ	CZĄSTKOWE ETA ²
Model skorygowany	AKC	1188,942 ^a	5	237,788	3,544	0,005	0,135
	EMP	3417,342 ^b	5	683,468	7,728	0,000	0,253
	KON	1342,042 ^c	5	268,408	7,186	0,000	0,240
	ROZ	870,875 ^d	5	174,175	4,243	0,001	0,157
	WO	47221,442 ^e	5	9444,288	7,055	0,000	0,236
Stała	AKC	274659,008	1	274659,008	4093,466	0,000	0,973
	EMP	439351,008	1	439351,008	4967,545	0,000	0,978
	KON	116003,008	1	116003,008	3105,800	0,000	0,965
	ROZ	98670,675	1	98670,675	2403,799	0,000	0,955
	WO	10847452,008	1	10847452,008	8102,775	0,000	0,986
Grupa	AKC	837,317	2	418,658	6,240	0,003	0,099
	EMP	2705,617	2	1352,808	15,296	0,000	0,212
	KON	898,217	2	449,108	12,024	0,000	0,174
	ROZ	586,950	2	293,475	7,150	0,001	0,111
	WO	32212,817	2	16106,408	12,031	0,000	0,174
Płeć	AKC	3,008	1	3,008	0,045	0,833	0,000
	EMP	226,875	1	226,875	2,565	0,112	0,022
	KON	297,675	1	297,675	7,970	0,006	0,065
	ROZ	249,408	1	249,408	6,076	0,015	0,051
	WO	6206,408	1	6206,408	4,636	0,033	0,039
Grupa * Płeć	AKC	348,617	2	174,308	2,598	0,079	0,044
	EMP	484,850	2	242,425	2,741	0,069	0,046
	KON	146,150	2	73,075	1,956	0,146	0,033
	ROZ	34,517	2	17,258	0,420	0,658	0,007
	WO	8802,217	2	4401,108	3,288	0,041	0,055
Błąd	AKC	7649,050	114	67,097			
	EMP	10082,650	114	88,444			
	KON	4257,950	114	37,350			
	ROZ	4679,450	114	41,048			
	WO	152615,550	114	1338,733			
Ogółem	AKC	283497,000	120				
	EMP	452851,000	120				
	KON	121603,000	120				
	ROZ	104221,000	120				
	WO	11047289,000	120				
Ogółem skorygowane	AKC	8837,992	119				
	EMP	13499,992	119				
	KON	5599,992	119				
	ROZ	5550,325	119				
	WO	199836,992	119				

a. R kwadrat = ,135 (Skorygowane R kwadrat = ,097)

b. R kwadrat = ,253 (Skorygowane R kwadrat = ,220)

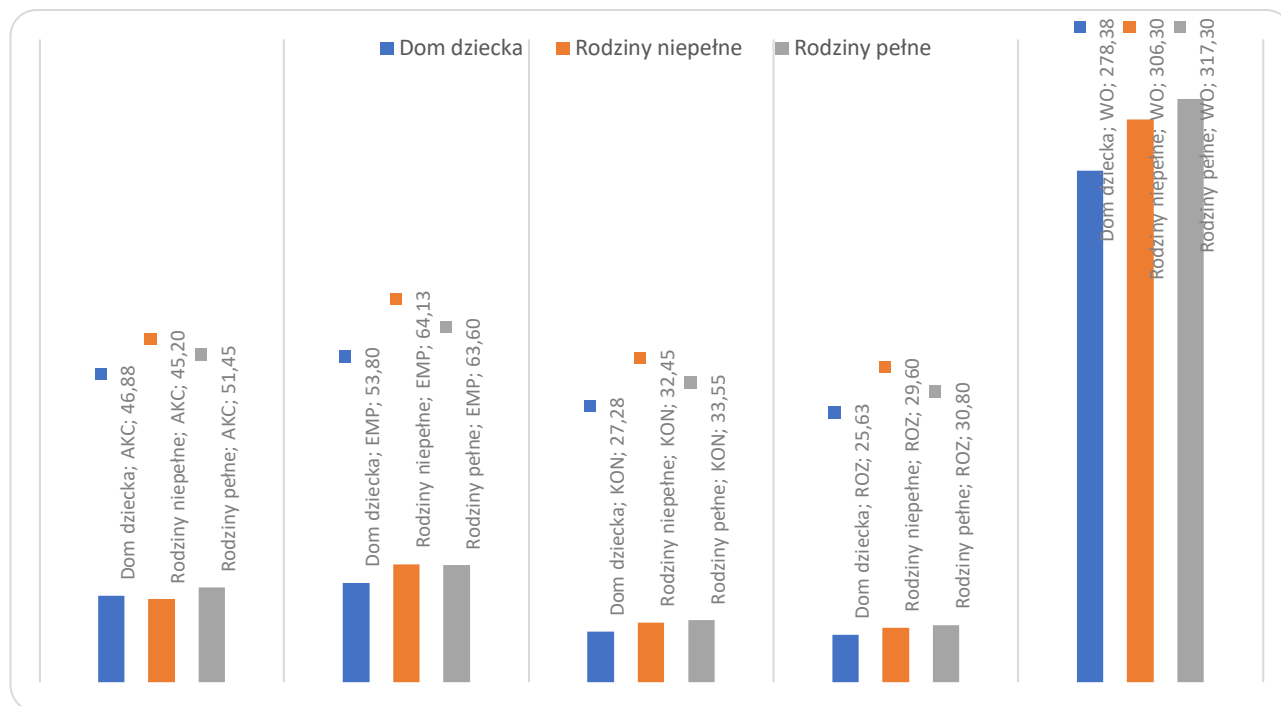
c. R kwadrat = ,240 (Skorygowane R kwadrat = ,206)

d. R kwadrat = ,157 (Skorygowane R kwadrat = ,120)

e. R kwadrat = ,236 (Skorygowane R kwadrat = ,203)

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

W ramach przeprowadzonej analizy wariancji uzyskano istotne efekty główne dla zmiennej niezależnej grupy we wszystkich skalach kwestionariusza PKIE. Oznacza to, że badane osoby pochodzące z różnych grup różnią się od siebie w zakresie poziomu inteligencji emocjonalnej. Wielkość efektu, oszacowana za pomocą cząstkowego η^2 wynosi od 9% (w skali AKC) do 21% (w skali EMP) wyjaśnionej wariancji. Na wykresie porównano średnie wyniki uzyskane przez badane osoby z poszczególnych grup.

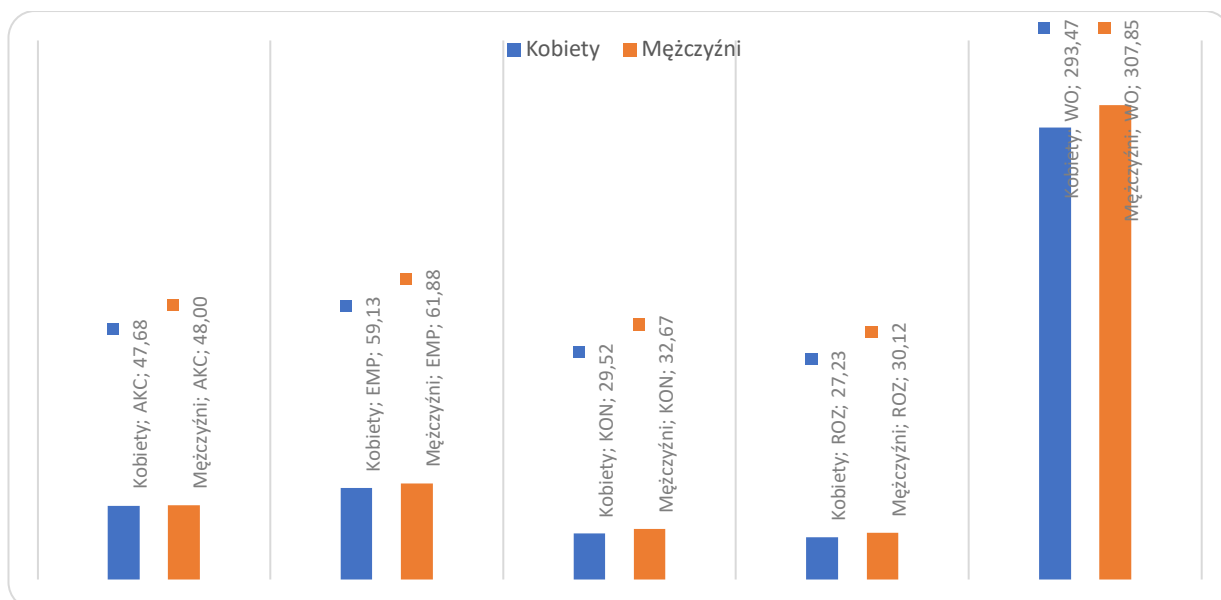
Rycina 1. Średnie wyniki uzyskane przez osoby z badanych grup w poszczególnych skalach kwestionariusza PKIE.

Przeprowadzono analizę *post-hoc* testem NIR. Szczegółowe wyniki zamieszczono w załączeniu. Uzyskane wartości wskazują, że istotne statystycznie różnice występują w skali AKC pomiędzy osobami wychowanymi w rodzinach pełnych ($M=51,45$; $SD=7,10$) oraz niepełnych ($M=45,20$; $SD=7,10$) oraz między osobami wychowanymi w rodzinach pełnych oraz domach dziecka ($M=46,88$; $SD=8,36$). W skali EMP istotne różnice dotyczą grup osób z domu dziecka ($M=53,80$; $SD=11,75$) oraz rodzin pełnych ($M=63,60$; $SD=7,89$) oraz niepełnych ($M=64,13$; $SD=8,75$). Z tym, że obiema ostatnimi grupami brak jest różnicy istotnej statystycznie. Podobne zależności obserwowane są w skali KON: istotne różnice zachodzą między osobami z domu dziecka ($M=27,28$; $SD=6,17$) oraz badanymi z rodzin pełnych ($M=33,55$; $SD=6,43$) oraz niepełnych ($M=32,45$; $SD=6,41$). W skali ROZ istotne również zachodzą jedynie między osobami z domu dziecka ($M=25,63$; $SD=7,36$) oraz z rodzin pełnych ($M=30,80$; $SD=6,50$) i niepełnych ($M=29,60$; $SD=5,54$). Tak jak poprzednio, pomiędzy dwoma

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

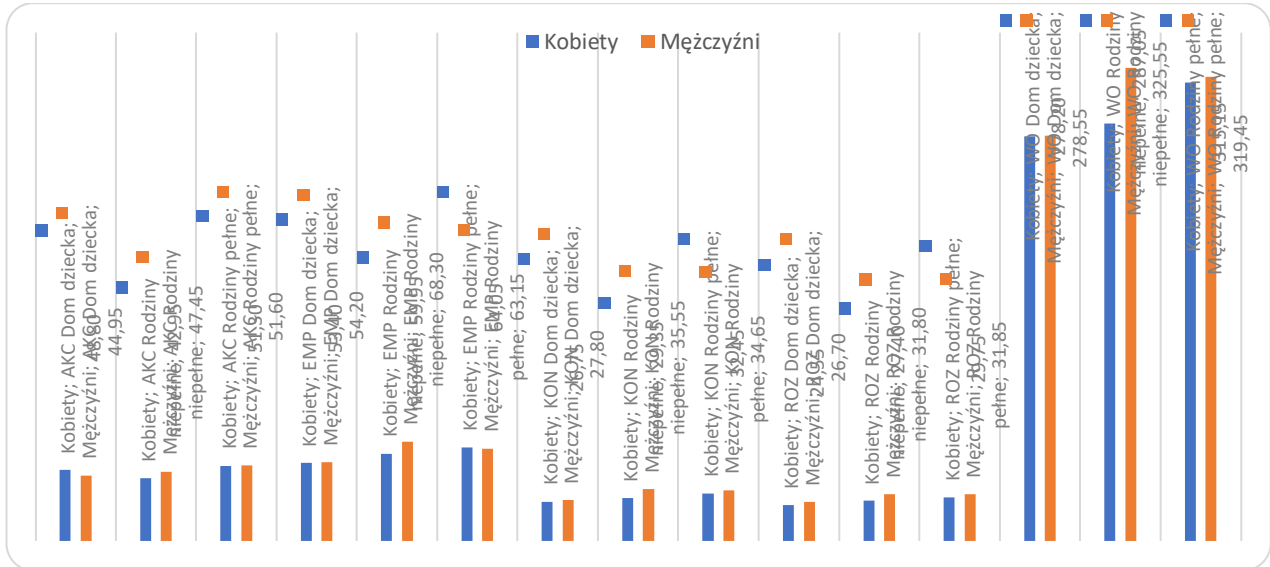
ostatnimi grupami brak jest różnicy istotnej statystycznie. Podobna zależność występuje również w przypadku wyniku ogólnego.

Dla zmiennej niezależnej płeć uzyskano istotne efekty główne w skalach KON, ROZ oraz w Wyniku Ogólnym. Zatem w wymienionych skalach badane kobiety oraz mężczyźni różnią się od siebie w zakresie średnich wyników uzyskanych w kwestionariuszu PKIE. Przy czym siła efektu jest zdecydowanie niższa niż w przypadku zmiennej niezależnej „grupa” – wynosi 6,5% dla skali KON, 5,1% dla skali ROZ oraz 3,9% dla wyniku ogólnego. Na rycinie zobrazowano średnie wyniki uzyskane przez badane kobiety oraz mężczyzn. Ze względu na to, iż czynnik płeć przyjmuje jedynie dwa poziome, zatem przeprowadzanie analiz *post-hoc* jest bezcelowe.

Rycina 2. Średnie wyniki uzyskane przez badane kobiety i mężczyzn poszczególnych skalach kwestionariusza PKIE.

Efekt interakcji czynników płeć oraz grupa okazuje się istotny jedynie w przypadku wyniku ogólnego ($F(2;114)=3,288$; $p=0,041$; $\eta^2=0,055$). Jest jednak dość słaby – wyjaśnia jedynie 5,5% wariacji zmienności. Na wykresie poniżej zobrazowano średnie wyniki uzyskane przez badane osoby z poszczególnych grup.

Rycina 3. Średnie wyniki uzyskane przez badane kobiety i mężczyzn wychowanych w rodzinie pełnej, niepełnej oraz domie dziecka w poszczególnych skalach kwestionariusza PKIE.

Analiza *post-hoc* testem NIR wskazuje, że istotne statystycznie różnice w skali WO zachodzą między osobami wychowanymi w domu dziecka (zarówno kobietami jak i mężczyznami) oraz kobietami wychowanymi w rodzinach niepełnych, a mężczyznami wychowanymi w rodzinach niepełnych osobami z rodzin pełnych (zarówno kobietami jak i mężczyznami).

Podsumowując zaprezentowane wyniki należy wskazać, że poziom inteligencji emocjonalnej jest różny u osób w sposób istotny statystycznie między osobami wychowanymi w domu dziecka, w rodzinach pełnych oraz niepełnych. Różnice międzypłciowe na poziomie całej grupy ujawniają się jedynie w dwóch wymiarach inteligencji emocjonalnej oraz w wyniku ogólnym. Natomiast uwzględnienie interakcji między płcią i miejscem wychowania nie wiąże się istotnie z poziomem inteligencji emocjonalnej w poszczególnych wymiarach, a jedynie uwidacznia się w jej ogólnym poziomie.

4. Nastrój w grupie badawczej

W kolejnej analizie sprawdzono, czy istnieją istotne statystycznie różnice między badanymi osobami w zakresie nastroju, mierzonego kwestionariuszem UMACL. W tabeli poniżej zamieszczono informacje na temat wyników uzyskanych przez osoby badane.

Tabela 6

Średnie wyniki uzyskane przez kobiety oraz mężczyzn z domów dziecka, rodzin niepełnych oraz pełnych w poszczególnych skalach kwestionariusza UMACL

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

SKALA UMACL	GRUPA	KOBIEТЫ		MEŹCZYŹNI		OGÓŁEM	
		M	SD	M	SD	M	SD
TH	Dom dziecka	23,80	4,67	24,15	4,97	23,98	4,76
	Rodziny niepełne	25,70	4,11	25,60	5,92	25,65	5,03
	Rodziny pełne	27,10	3,16	30,00	3,93	28,55	3,82
	Ogółem	25,53	4,19	26,58	5,52	26,06	4,91
PN	Dom dziecka	19,75	3,71	20,20	4,30	19,98	3,97
	Rodziny niepełne	19,90	4,60	19,85	6,01	19,88	5,28
	Rodziny pełne	19,15	4,27	14,90	5,18	17,03	5,16
	Ogółem	19,60	4,15	18,32	5,67	18,96	4,99
PE	Dom dziecka	31,75	2,15	31,45	4,64	31,60	3,57
	Rodziny niepełne	23,75	4,64	28,15	4,80	25,95	5,17
	Rodziny pełne	28,55	3,80	31,20	5,67	29,88	4,95
	Ogółem	28,02	4,91	30,27	5,20	29,14	5,16

W celu określenia, czy istnieją różnice istotne statystycznie przeprowadzono dwuczynnikową analizę wariancji dla zmiennych niezależnych: płeć oraz grupa. Uzyskane wyniki zamieszczono w tabeli 7 na kolejnej stronie.

Tabela 7

Testy efektów międzyobiektowych dla kwestionariusza UMACL.

Źródło		Typ III sumy kwadratów	df	Średni kwadrat	F	istotność	Cząstkowe Eta kwadrat
Model skorygowany	TH	514,042 ^a	5	102,808	4,978	0,000	0,179
	PN	407,142 ^b	5	81,428	3,629	0,004	0,137
	PE	935,442 ^c	5	187,088	9,559	0,000	0,295
Stała	TH	81484,408	1	81484,408	3945,222	0,000	0,972
	PN	43130,208	1	43130,208	1922,407	0,000	0,944
	PE	101908,408	1	101908,408	5206,982	0,000	0,979
Grupa	TH	428,617	2	214,308	10,376	0,000	0,154
	PN	224,467	2	112,233	5,002	0,008	0,081
	PE	670,717	2	335,358	17,135	0,000	0,231
Płeć	TH	33,075	1	33,075	1,601	0,208	0,014
	PN	49,408	1	49,408	2,202	0,141	0,019
	PE	151,875	1	151,875	7,760	0,006	0,064
Grupa * Płeć	TH	52,350	2	26,175	1,267	0,286	0,022
	PN	133,267	2	66,633	2,970	0,055	0,050
	PE	112,850	2	56,425	2,883	0,060	0,048
Błąd	TH	2354,550	114	20,654			
	PN	2557,650	114	22,436			
	PE	2231,150	114	19,571			
Ogółem	TH	84353,000	120				
	PN	46095,000	120				
	PE	105075,000	120				
Ogółem skorygowane	TH	2868,592	119				
	PN	2964,792	119				
	PE	3166,592	119				

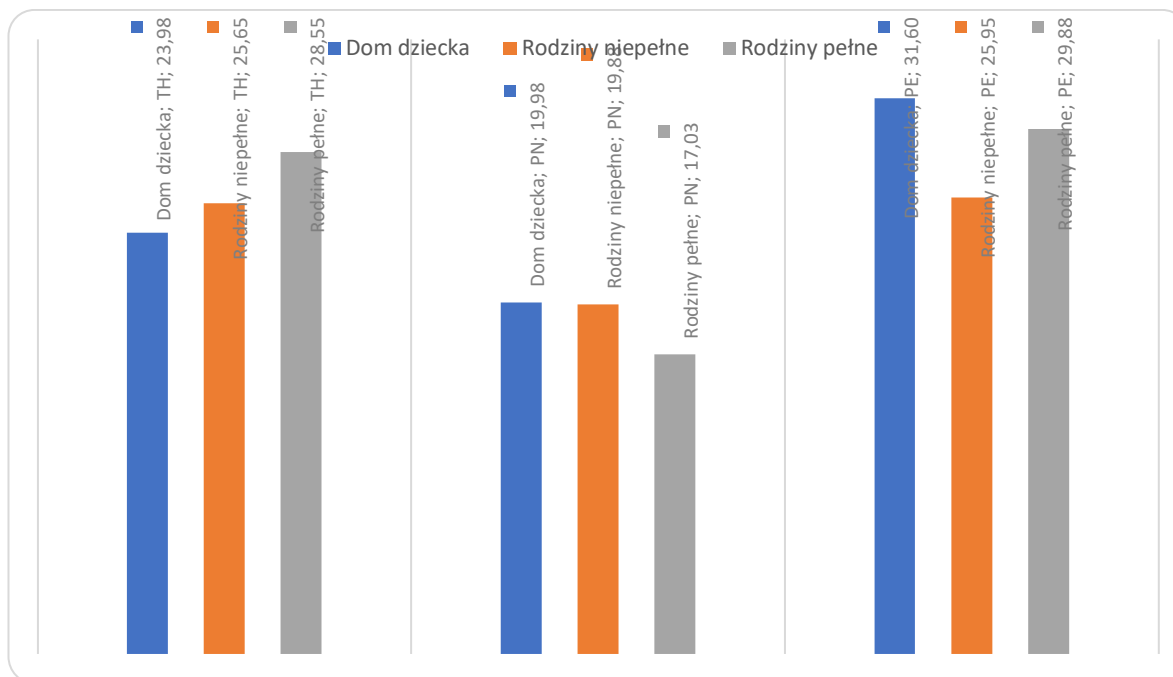
a. R kwadrat = ,179 (Skorygowane R kwadrat = ,143)

b. R kwadrat = ,137 (Skorygowane R kwadrat = ,099)

c. R kwadrat = ,295 (Skorygowane R kwadrat = ,265)

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Uzyskane wyniki wskazują na istnienie efektu głównego w zakresie doświadczanego nastroju dla wszystkich skal kwestionariusza UMACL dla czynnika Grupa. Oznacza to, że badane osoby wychowane w różnych rodzinach różnią się istotnie od siebie w zakresie doświadczanego nastroju. Siła efektu wynosi od 8,1% dla skali PN, 15,4% dla skali TH oraz 23,1% dla skali PE. Na wykresie zobrazowano średnie wyniki w badanych grupach.

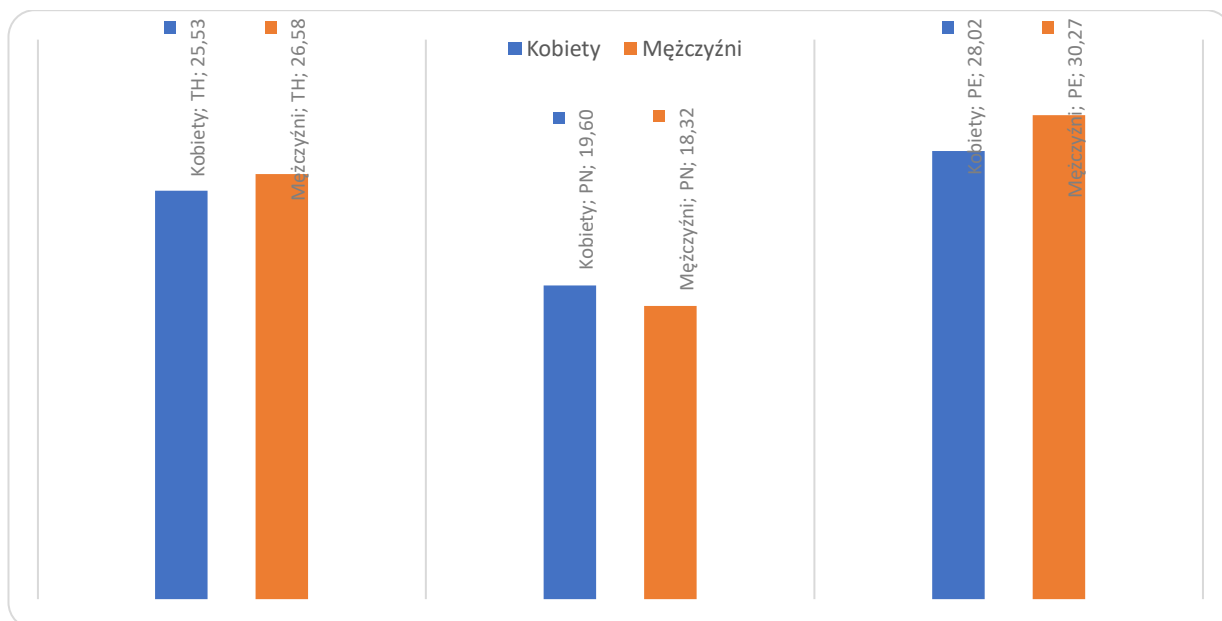

Rycina 4. Średnie wyniki uzyskane przez osoby z badanych grup w poszczególnych skalach kwestionariusza UMACL.

Analiza *post-hoc* testem NIR (w załączniku) wskazuje, że w przypadku skali TH istotna statystycznie różnice występują między grupami osób wychowującymi się w domu dziecka ($M=23,98$; $SD=4,76$) oraz rodzinach pełnych ($M=28,55$; $SD=3,82$) oraz między osobami z rodzin niepełnych ($M=25,65$; $SD=5,03$) i pełnych. W skali PN istotne różnice międzygrupowe dotyczą osób z rodzin pełnych ($M=17,03$; $SD=5,16$) oraz domów dziecka ($M=19,98$; $SD=3,97$) oraz dzieci z domów pełnych i niepełnych ($M=19,88$; $SD=5,28$). W ostatniej skali różnice istotne występują między osobami z rodzin niepełnych ($M=25,95$; $SD=5,17$) a osobami z domu dziecka ($M=31,60$; $SD=3,57$) i z rodzin pełnych ($M=29,88$; $SD=4,95$).

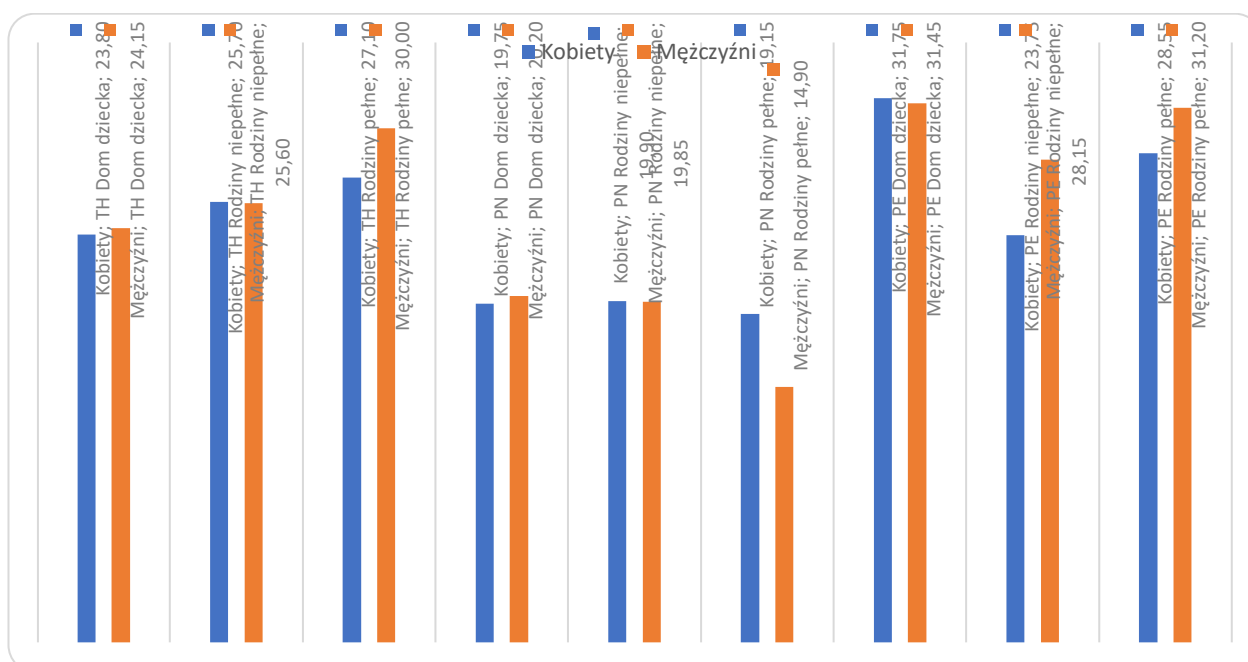
W przypadku czynnika płci istotny efekt główny dotyczy jedynie skali PE ($F(2;114)=7,76$; $p=0,06$; $\eta^2=0,064$). W pozostałych dwóch skalach brak jest różnic międzypłciowych. Wyniki średnie przedstawiono na wykresie.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Rycina 5. Średnie wyniki uzyskane przez badane kobiety i mężczyzn poszczególnych skalach kwestionariusza UMACL.

Przeprowadzona analiza wariancji wskazuje, że efekt interakcji płci oraz grupy nie jest istotny statystycznie w żadnej ze skal kwestionariusza UMACL. W przypadku skal PN oraz PE można mówić o pewnej tendencji, która wymagałaby potwierdzenia w dalszych badaniach (odpowiednio: $F(2;114)=2,970$; $p=0,055$; $\eta^2=0,05$ oraz $F(2,883)$; $p=0,06$; $\eta^2=0,048$). Na wykresie zobrazowano średnie wyniki uzyskane przez osoby badane.

Rycina 6. Średnie wyniki uzyskane przez badane kobiety i mężczyzn wychowanych w rodzinie pełnej, niepełnej oraz domu dziecka w poszczególnych skalach kwestionariusza PKIE.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Podsumowując zaprezentowane wyniki należy stwierdzić, iż w badanej grupie różnice w zakresie nastroju dotyczą osób wychowujących się w różnych rodzinach, płeć osób badanych nie ma przy tym istotnego znaczenia.

5. Uczucia w grupie badawczej

W kolejnej analizie sprawdzono, czy istnieją różnice między badanymi grupami w zakresie doświadczanych uczuć, mierzonych listą uczuć Hermansa. Średnie wyniki uzyskane przez poszczególne grupy zamieszczono w tabeli.

SKALA	GRUPA	Kobiety		Mężczyźni		Ogółem	
		M	SD	M	SD	M	SD
S	Dom dziecka	14,40	3,03	12,65	3,00	13,53	3,10
	Rodziny niepełne	12,05	4,03	15,05	4,15	13,55	4,31
	Rodziny pełne	14,25	3,19	16,65	3,13	15,45	3,35
	Ogółem	13,57	3,56	14,78	3,79	14,18	3,71
O	Dom dziecka	11,05	2,14	11,30	1,89	11,18	2,00
	Rodziny niepełne	14,40	3,44	13,00	2,41	13,70	3,01
	Rodziny pełne	14,50	2,67	13,05	2,65	13,78	2,72
	Ogółem	13,32	3,19	12,45	2,44	12,88	2,86
P	Dom dziecka	24,65	4,28	25,95	4,15	25,30	4,21
	Rodziny niepełne	28,50	5,65	31,75	6,29	30,13	6,13
	Rodziny pełne	34,20	5,29	37,15	5,02	35,68	5,30
	Ogółem	29,12	6,39	31,62	6,90	30,37	6,74
N	Dom dziecka	28,65	4,85	25,85	5,61	27,25	5,37
	Rodziny niepełne	24,95	5,29	23,60	6,64	24,28	5,97
	Rodziny pełne	20,00	4,91	16,65	4,06	18,33	4,76
	Ogółem	24,53	6,09	22,03	6,73	23,28	6,51

Przeprowadzono dwuczynnikową analizę wariancji, w której czynnikami były płeć oraz grupa. W ten sposób sprawdzono, czy istnieją różnice międzygrupowe oraz międzypłciowe w zakresie doświadczanych uczuć oraz czy efekt interakcji czynników jest istotny statystycznie. Wyniki zamieszczono poniżej.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Tabela 8

Testy efektów między obiektowych dla listy uczuć Hermansa.

Źródło	Zmienna zależna	Typ III sumy kwadratów	df	Średni kwadrat	F	istotność	Cząstkowe Eta kwadrat
Model skorygowany	S	275,775 ^a	5	55,155	4,618	,001	,168
	O	216,467 ^b	5	43,293	6,512	,000	,222
	P	2365,867 ^c	5	473,173	17,721	,000	,437
	N	1860,967 ^d	5	372,193	13,320	,000	,369
Stała	S	24111,675	1	24111,675	2018,825	,000	,947
	O	19917,633	1	19917,633	2995,923	,000	,963
	P	110656,133	1	110656,133	4144,152	,000	,973
	N	65053,633	1	65053,633	2328,158	,000	,953
Grupa	S	97,550	2	48,775	4,084	,019	,067
	O	175,217	2	87,608	13,178	,000	,188
	P	2156,317	2	1078,158	40,378	,000	,415
	N	1652,117	2	826,058	29,563	,000	,342
Płeć	S	44,408	1	44,408	3,718	,056	,032
	O	22,533	1	22,533	3,389	,068	,029
	P	187,500	1	187,500	7,022	,009	,058
	N	187,500	1	187,500	6,710	,011	,056
Grupa * Płeć	S	133,817	2	66,908	5,602	,005	,089
	O	18,717	2	9,358	1,408	,249	,024
	P	22,050	2	11,025	,413	,663	,007
	N	21,350	2	10,675	,382	,683	,007
Błąd	S	1361,550	114	11,943			
	O	757,900	114	6,648			
	P	3044,000	114	26,702			
	N	3185,400	114	27,942			
Ogółem	S	25749,000	120				
	O	20892,000	120				
	P	116066,000	120				
	N	70100,000	120				
Ogółem skorygowane	S	1637,325	119				
	O	974,367	119				
	P	5409,867	119				
	N	5046,367	119				

a. R kwadrat = ,168 (Skorygowane R kwadrat = ,132)

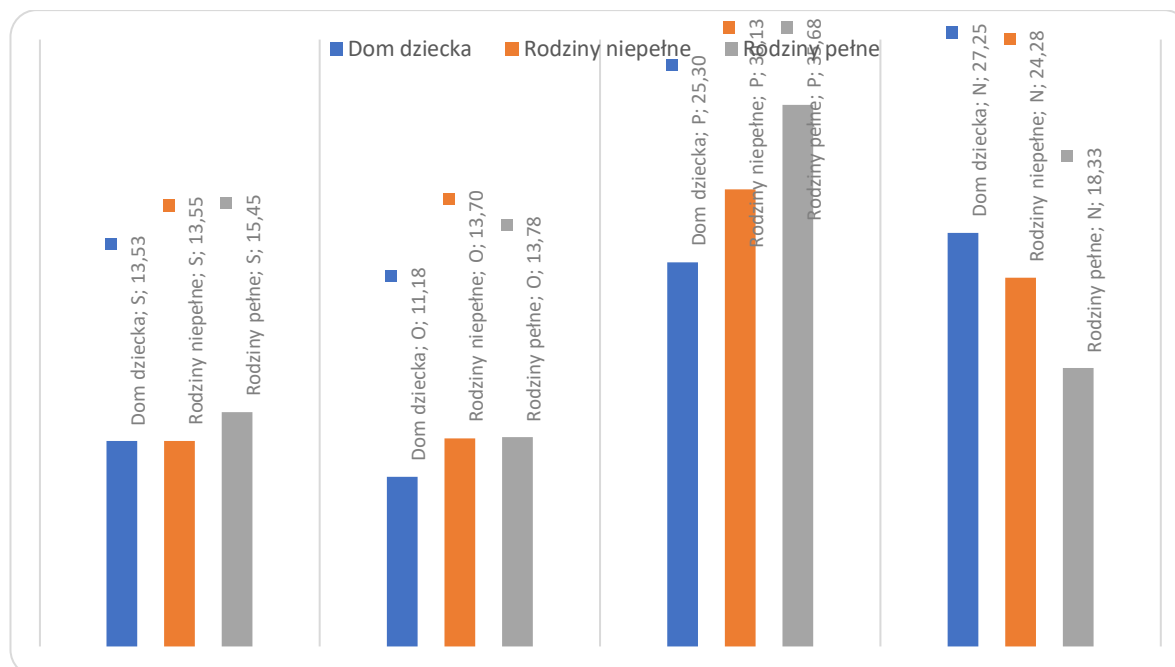
b. R kwadrat = ,222 (Skorygowane R kwadrat = ,188)

c. R kwadrat = ,437 (Skorygowane R kwadrat = ,413)

d. R kwadrat = ,369 (Skorygowane R kwadrat = ,341)

Uzyskaj pomoc - poprawaprac.pl

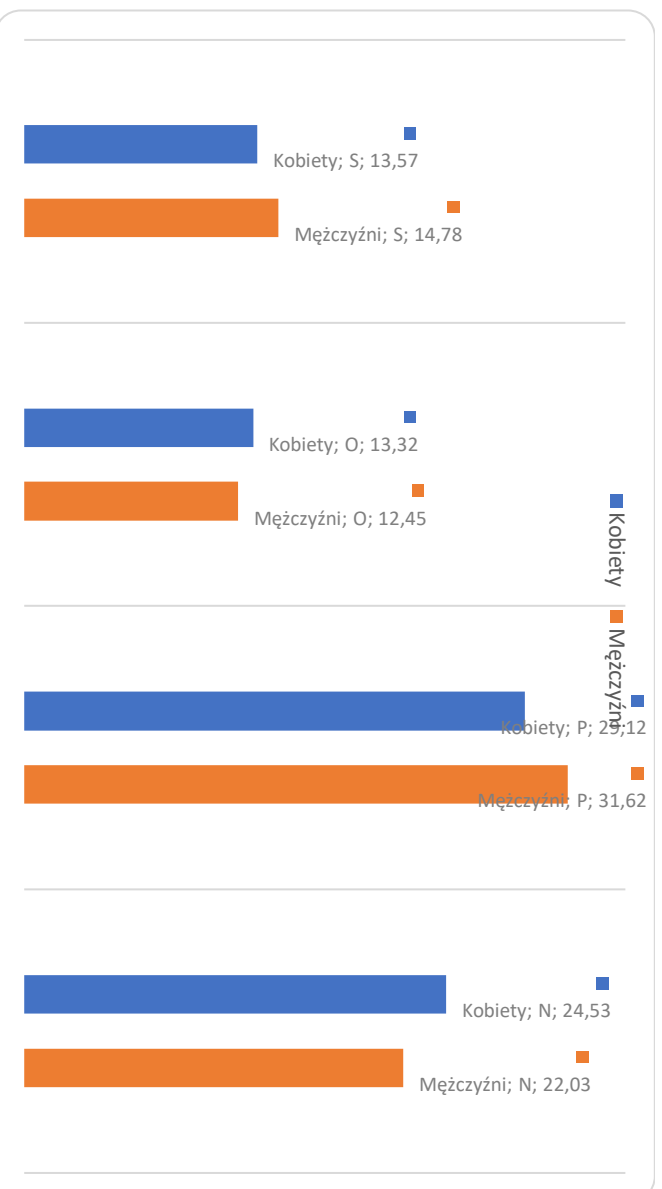
Przeprowadzona analiza ujawniła, że osoby wychowane w domu dziecka, rodzinach niepełnych i pełnych różnią się między sobą w zakresie wszystkich uczuć, badanych kwestionariuszem Hermansa. Uzyskane średnie wyniki przedstawiono na rycinie.

Rycina 7. Średnie wyniki uzyskane przez osoby z badanych grup w poszczególnych skalach kwestionariusza Hermansa.

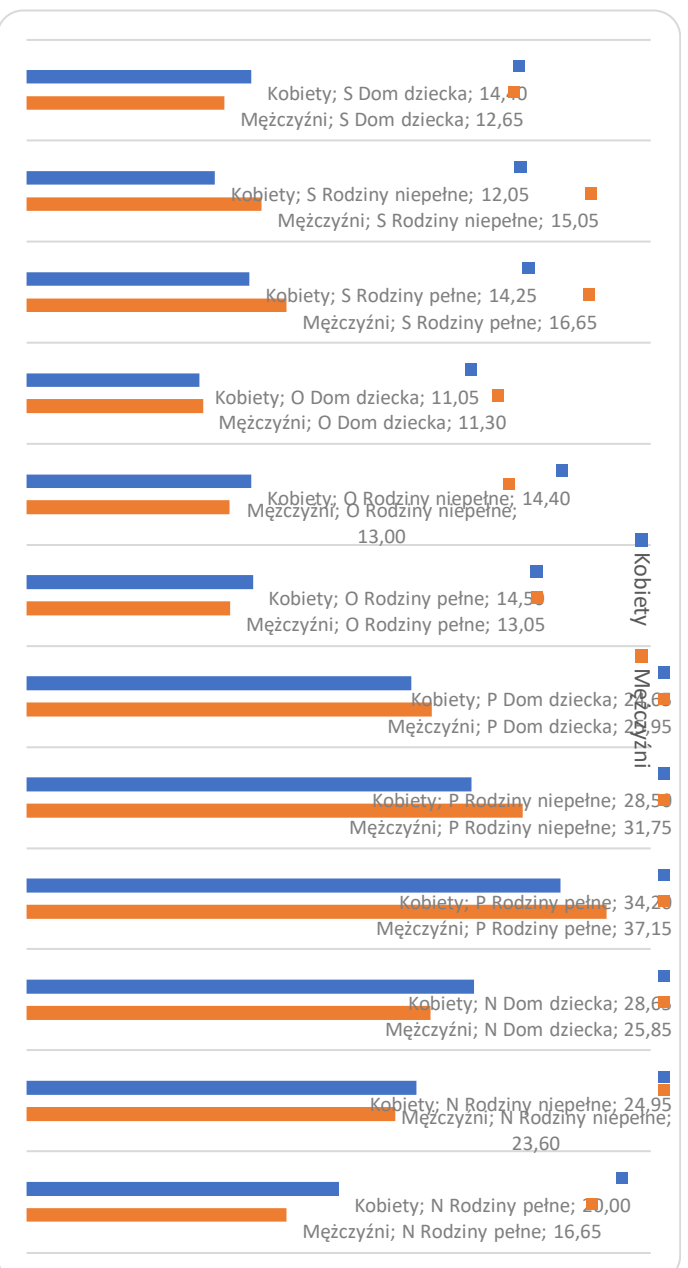
Przeprowadzono analizę *post-hoc* testem NIR aby sprawdzić, pomiędzy którymi grupami różnice są istotne statystycznie. Uzyskane wartości zamieszczono w załączniku. Zgodnie z nimi w przypadku skali Uczucie Odzwierciedlających Umocnienie Siebie (S) różnice istotne występują między osobami z rodzin pełnych ($M=15,45$; $SD=3,35$), a osobami z rodzin niepełnych ($M=13,55$; $SD=3,10$) oraz domów dziecka ($M=13,53$; $SD=4,31$). W drugiej skali, Uczucie Odzwierciedlających Pragnienie Kontaktu Z Innymi (O) istotne różnice ujawniają się między osobami wychowanymi w domu dziecka ($M=11,18$; $SD=2,00$) a osobami z rodzin niepełnych ($M=13,70$; $SD=3,01$) oraz pełnych ($M=13,18$; $SD=2,72$). W skali Uczucie Pozytywne (P) oraz skali Uczucie Negatywne (N) różnice istotne statystycznie uzyskano pomiędzy każdą parą z badanych grup.

W przypadku różnic międzypłciowych istotne statystycznie różnice ujawniły się jedynie w skalach P i N. W skalach S i O uzyskano jedynie wyniki wskazujące na pewne tendencje. Średnie uzyskane przez badane kobiety i mężczyzn zamieszczono na wykresie.

Rycina 8. Średnie wyniki uzyskane przez badane kobiety i mężczyzn w poszczególnych skalach kwestionariusza Hermansa.

Efekt interakcji czynników płci oraz grupa jest istotny statystycznie jedynie w przypadku skali Uczuć Odzwierciedlających Umacnianie Siebie ($F(2;114)=5,602; p=0,005; \eta^2=0,089$). W pozostałych skalach nie uzyskano różnic istotnych statystycznie. Na rycinie zamieszczono średnie wyniki uzyskane przez badane osoby.

Rycina 9. Średnie wyniki uzyskane przez badane kobiety i mężczyzn wychowywanych w rodzinie pełnej, niepełnej oraz domie dziecka w poszczególnych skalach kwestionariusza Hermansa.

Uzyskaj pomoc - poprawprac.pl

Analiza *post-hoc* testem NIR dla skali skali Uczuć Odzwierciedlających Umacnianie Siebie (w załączniku) wskazuje, że różnice istotne statystycznie ujawniają się między kobietami z domów dziecka oraz kobietami z rodzin niepełnych i mężczyznami z rodzin pełnych. Kolejne istotne różnice ujawniają się między mężczyznami z domu dziecka, a mężczyznami z rodzin niepełnych oraz mężczyznami rodzin pełnych. Dalej kobiety rodzin niepełnych różnią się istotnie od mężczyzn z rodzin niepełnych, kobiet z rodzin pełnych oraz mężczyzn z rodzin pełnych.

Podsumowując, w badanej grupie w zakresie doświadczanych uczuć istnieją istotne różnice między grupami osób wychowujących się w domu dziecka, rodzinie niepełnej oraz rodzinie pełnej. Natomiast płeć w słabym stopniu różnicuje badane grupy.